

304092

BIBLIOTECA ÎNVĂȚĂTORILOR

Dr. LUCIAN BOLOGA

PEDAGOGUL
DR. PETRU ȘPAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

No. 10

EDITURA REVISTEI
SATUL ȘI ȘCOALA
CLUJ == 1938

BIBLIOTECA ÎNVĂȚĂTORILOR

Dr. LUCIAN BOLOGA

PEDAGOGUL

DR. PETRU ȘPAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

No. 10

**EDITURA REVISTEI
ȘATUL ȘI ȘCOALA
CLUJ 1938**

CUVÂNT ÎNAINTE.

A fost o vreme, când Românul, pe pământul în care s'a măscut, nu era în țara lui. Au trebuit veacuri de suferințe și umiliri ca o conștiință a demnității de neam să răsară, să se răspândească peste toată întinderea locuită de Români și să se adâncească în inima fiecăruia dintre ei. Această transformare sufletească nu s'a făcut la întâmplare. Ea este rodul acelor personalități superioare, care au simțit mai profund și au văzut mai departe decât mulțimea. O astfel de personalitate a fost și mitropolitul Andrei Șaguna.

Munca titanică pe care a depus-o însă, nu și-ar fi putut ajunge ținta, dacă nu știa să-și aleagă colaboratorii care să-l însoțească în gândurile lui bune și nu-și creia și desvolta instituții corespunzătoare scopului. O astfel de instituție a fost Institutul pedagogic-teologic dela Sibiu. Era școala unde se făureau suflete de apostoli și luminători ai țărănimii noastre, învățători și preoți pentru întreg Ardealul. Aici au slujit ani și decenii de-a-rândul dascăli înflă-

cărați în misiunea lor de redeșteptători ai neamului în spiritul marelui arhieru. Atmosfera creiată de acest ales ierarh a dăinuit și dăinuiește și astăzi.

În această școală a lui Șaguna s'a format și a lucrat și profesorul Dr. Petru Șpan. Pătruns până în cele mai adânci fibre ale sufletului său de dragostea de neam și frica lui Dumnezeu, și-a închinat toată puterea minții și inimii lui pentru a forma adevărați apostoli ai neamului din tinerii pedagogi și clerici. I-a știut apropia de sine prin iubirea revărsată din belșug asupra lor și i-a știut înflăcări pentru munca lor viitoare. Acest suflet căutam să-l conțurăm în cele următoare.

Astăzi, când Școala Normală „Andrei Șaguna” — fosta secție pedagogică a Institutului pedagogic-teologic — intră în noul său locaș, fie ca spiritul înaintașilor cu simțirile și gândurile lor înalte să pătrundă în această instituție, ca „viață să aibă și mai multă să aibă” spre binele și trăinicia României întregite și a Neamului românesc.

Sibiu, 1938, ziua sfințirii noului local al Școlii Normale de băieți „A. Șaguna”.

AUTORUL.

I. LEAGANUL COPILĂRIEI.

Comuna Lupșa. — Pe Valea Arieșului, la o depărtare de 70 km. de Turda, la poalele Muntelui-Mare, în fața stâncilor Mărgaia, Mărgăița și Mununii este așezată frunțașă comuna moțească Lupșa. În spatele comunei se întind coline, păduri cu văi și dealuri, tufișuri și fânețe.

Este una din cele mai vechi comune. La anul 1325 aci era un cnezat românesc. La anul 1366 Ludovic I., regele Ungariei, l-a dat familiei românești Căndea (Kendeth), care stăpânise cnezatul, după ce îl transformase în domeniu feudal. La anul 1487 Lupșenii au fost deposedați de aceste drepturi. Din acele vremuri datează (a. 1421) biserica, azi gr. cat., fiind luată dela ortodoxi pe vremea uniației. În secolul al 19-lea, ortodoxii și-au zidit alta. Tot de pe atunci se amintește și de o bisericuță de lemn, care ar fi fost zidită pe lângă o mănăstire, unde au fost călugări. Odată aci a fost pretura și scaunul protopopesc.

Sufletul Lupșanului. — „Este greu a străbate în sufletul Lupșanului-

lui, căci el este poate unul din cei mai isteți Moți, dar totodată este și foarte ascuns. Felul lui de traiu fiind umblarea între străini, care întotdeauna l-au exploatat și înșelat, la el nu prea încapе sinceritatea. Nu se prea încrede ușor în cineva, de aceea nici nu-și dă sfaturile sale pe față, ci totdeauna cu oarecare înconjur. De aceea pe vorbele lui, de multe ori nu poți întemeia o judecată sigură. (Cauza principală ar fi, după Șpan, iobăgia care l-a silit să-și ascundă ceea ce simte și gândește). Intre ai săi e iubitor de adevăr și stăruie pentru dreptate, până la punerea capului. Dela fire e darnic, milos. Nu-i agresiv, dar atacat în vrednicia sa de om și bărbat devine furibund, trecând de multe ori în extaz. Este foarte religios și bisericos. Ține la cele sfinte și tot darul îl așteaptă de la Dumnezeu.... Lupșanul e și mare naționalist. În procesul Memorandumului, la Cluj au mers vreo câteva sute. Citește gazete, mai ales generația tânără, iar cea bătrână ascultă. Numai în Lupșa-sat erau pe vremuri vreo 20 numere din „Foaia poporului“. E și harnic Lupșanul, căci altcum nu ar putea trăi. Sunt niște oameni mai iuți la lucru ca cei de pe

Valea Arieşului, sunt și mai sprinteni¹⁾).

Familia Șpan. — „Înainte de vreo 200 ani — ne povestește Șpan — s'a așezat aici, după cum spune tradiția familiară, un anumit Șpan Petru, venit de la băișagul din Zlatna și și-a făcut culcuș mai întâi la capătul satului, în locul numit *Cârșțian*, care și azi e în proprietatea Șpăneștilor. De aici s'a mutat în apropierea locului unde s'a zidit biserica ortodoxă mai târziu; trecând valea și-a pus casa sub vechea biserică, întemeiată în timpul cnezatului românesc și de atunci nemișcați au rămas din locul acela. Familia Șpăneștilor a fost timp îndelungat conducătoarea politică și bisericească a acestei puternice comune.

„În timpul iobăgiei, Șpan Nicolae, un frate al moșului, era încredințatul familiei nobilitare din Diciosânmărtin, Fekete Lajos și Laslo. El purta titlul de „șpan domnesc“; în casa zeciuală și îngrijea de facerea robotei. Spun bătrânii, că tot ce făcea el rămânea neschimbat. Vorba

¹⁾ Moțul și firea lui, în rev. „Țara Noastră“ Nr. 14, 1908. Articolele și lucrările citate, fără indicarea autorului sunt ale profesorului Dr. P. Șpan.

lui, cum zic Lupșenii, era de „stanoște“. În casa lui se adunau domnii și țineau judecăți asupra iobagilor. Această casă a servit vreme îndelungată ca școală gr. ortodoxă“. Aici și-a început învățătura și Petru Șpan.

În locul acestei case care s'a dărâmat, s'a zidit o casă parochială pentru preotul ortodox.

„O altă ramură a fost Șpan Nicolae, fost timp îndelungat notar comunal. Acesta, pe vremea revoluției (1848) fiind slujbas, a căutat să domolească poporul, dar acesta în furia sa era să-l răpună. Abia a scăpat cu fuga. Ramura aceasta s'a stins în linie bărbătească. De asemenea și alte ramuri din trunchiul bătrân, rămânând numai câte o frântură slabă. Singura ramură din care se trage și subsemnatul (P. Șpan) a rezistat tuturor vijeliilor și ispitelor vremii, păstrându-și nealterată măduva și căutând să devină un nou trunchiu cu ajutorul promiei cerești.

Șpăneștii au un rol frumos în trecutul acestei comune, căci fiind ei la conducere, prin a lor înrâurire au câștigat cu o sumă bagatelă de 25.000 florini v. a. toate drepturile familiei nobilitare suspomenite, și anume: păduri întinse, mori, dreptul

crăsmăritului, al pescuitului și vână-
tului. Tot ei au câștigat și dreptul
târgurilor de țară și apoi mai târziu,
sub primăria tatălui meu, s'au intro-
- dus târguri săptămânale, care aduc
mare folos locuitorilor din comună
și împrejurimi...“²⁾)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

²⁾ Moșul și firea lui, în rev. „Țara Noa-
-stră“ Nr. 32, 1907.

II. COPILUL PETRU.

Din această fruntașă familie, în frumoasa comună românească al cărei trecut istoric l-am urmărit până în secolul al 14-lea, a răsărit în ziua de 4 Iunie 1860 mlădița plină de seva vieții, Petru. În satul său natal, în familia bunicilor mai ales, și-a petrecut viața primei copilării păstrându-ne amintiri dintre cele mai duioase și totodată mostime. .

Imi aduc aminte — ne spune el — cum în copilărie ne spunea bunica, că moșul e în casa cea mândră cu niște domni, să nu facem larmă, ori ne zicea: „nu vă băgați cu lină în casa cea nouă, ori în casa cea frumoasă“.

Parcă și azi aud sunându-mi în ureche vorbele blânde și dulci ale mamei celei bătrâne — așa îi ziceam noi — să mă duc în casa cea mândră, că mă chiamă moșu. Erau dulci acele glasuri bătrânești, căci de regulă mă chemau la ceva mâncare mai aleasă de puiu, ori de pește, în zile de post. Pe vremea copilăriei mele, toți posteau în casă. Chiar și eu care începusem să umblu la școa-

la unguirească din Trăscău, încă trebuia să mă supun regulilor de casă și o făceam, căci porunca bătrânescă era mare și nu suferea abatere.

În societatea mea, moșul fie iertat, se simțea la largul lui și povestea cu mine ca cu un om de seama lui. După cât puteam să-l înțeleg, era un om plin de simțul dreptății. Veșnic îl chinuiau nedreptățile ce le făceau anumite persoane poporului. Și deși ar fi putut duce o viață liniștită, el nu se putea răbda să nu le zică în față prin comitetul comunal ori bisericesc. Era altcum tot în deregătorii și avea veșnic daraveri cu ei.

Pe oamenii, pe care mi-i arăta cu degetul că sunt „răi“, i-am cunoscut pe toți și m'am convins mai târziu de adevărul spuselor sale... Era un om energic, religios și iubitor de învățătură. Iarna, noaptea se culca și se ruga lui Dumnezeu din un polostav (un fel de acastist) vechiu, iar în biserică era cântăreț și mai ales vestit ceteț de cazanie.

Pentru creșterea mea, purta deosebită grijă. El m'a învățat mai întâi apostolul din duminica Floriilor, când eram în anul cel dintâi la școala unguirească din Trăscău. Atâta mi l-a spus până ce-l știui de rost. Altcum nu s'a necăjit mult cu mine,

că aveam o memorie admirabilă. Pe toți școlarii din satul meu îi întrecusem. Pe vremea aceea nu era școală în celelalte sate, numai la noi în Lupșa-sat. Comuna Lupșa se compunea din cinci sate.

Îmi aduc aminte, cum în ferii, înainte de a pleca la joc cu copiii satului după pești prin Arieș, ori după pui de presură prin tufișuri, eram ținut să învăț scrisoarea cu cirile. Moșul îmi scria alfabetul și eu aveam să-l copiez. De se întâmpla să nu urmez poruncii, vai de pielea mea. Odată m'au luat copiii de minți și m'au dus numai decât cu ei, fără să-mi fac datoria, toată ziulica de vară, mort de foame. Când co-lea, către seară, m'am tras către casă, dar nu îndrăzneam să intru în ogradă, stam pe drum. Moșul și cu bunica au ieșit unul pe o poartă și altul pe alta și m'au prins între ei. De picioare eram aspru; tot nu m'ar fi prins, de nu mă apucau niște copii, altcum prieteni de ai mei; le făgăduise ceva și lor. Să vezi apoi virgașele cum umblau. Virgaș le zicea la niște nuiiele de mesteacăn, legate în formă de mătură.

Virgașele și vaetele sfârșindu-se, urma învățătura lui „az, buche, vede, glagor, mislete, etc.“ După ce în-

vățatura era gata, apoi cu un fel de povăț, dată în cuvinte pline de duhul iubirii, eram introdus iarăși în raportul prietenesc de mai înainte. Căpătam de mâncare, eram tratat bine, ca și când nu s'ar fi întâmplat nimic.

Imi aduc foarte bine aminte cum, copil de vreo 8 ani, mi-am propus de atunci ferm să-mi fac lecția mai întâi și apoi să știu că sunt liber. Aceasta cu atât mai vârtos cu cât nu-mi făcea nicio greutate.

Mai știu și aceea că din data aceasta am prins o dragoste pentru carte, care m'a însoțit toată viața. Drept aceea, voi zice totdeauna: „Dumnezeu să-l ierte pe tata cel bătrân, că bine m'a povățuit“³⁾.

³⁾ Motul și firea lui, în rev. „Tara Noastră“ Nr. 14, 1908.

III. PE DRUMURILE INVĂȚĂTURII.

In satul natal. — Aici în satul său natal, în școala primară, și-a făcut primele începuturi în ale învățaturii. Bucoavna i-a fost cartea care i-a deschis calea în greaua știință a cititului, a trecut apoi la Ciaslov, pe urmă la Gramatică și Aritmetică⁴). Deștept și harnic, micul Petru de grabă a ajuns în fruntea celor ce de ani de zile se chinuiau cu silabisirea și socoteala. Dascălul chiar, fiind deosebit de mulțumit de el, îi da misiuni de onoare. „Imi aduc aminte din timpul copilăriei mele — ne povestește P. Șpan — cum dascălul nostru din sat ne făcea la vreo câțiva favorul să me dea la câțiva inși câte o așa numită orație la examen, adresată dlui protopop, preot local, epitrop, etc., cu care orație ne produceam mai bine decât cu odată unul e unu“. La fel îl încredința să citească apostolul, psalmii și să cânte în biserică⁵).

⁴) Dr. P. Șpan, de Dr. V. Stan în rev. „Vatra Școlară“ a. 1911.

⁵) La sfârșitul anului școlar, în rev. „Țara Noastră“, 1904.

La școala ungurească din Trăscău. — Rezultatele bune din școala satului său, au determinat pe moșul lui Șpan să-l ducă mai departe. Astfel a ajuns nepotul Petru la școala ungurească din Trăscău (azi Rimețea, jud. Alba), unde învățau cei din împrejurimile acelea, care doreau să urmeze învățătura mai înaltă. Intre alți fruntași din acele părți, aici a învățat și istoricul ardelean Gh. Barițiu. Iată cum ne povestește însuși Șpan câteva momente din viața petrecută aici.

„Când m'a dus la școala ungurească (e vorba de moșul său) cea mai mare grijă o purta să mă pună în clasă mai înaltă. M'a și pus în clasa a II-a, unde deja la două săptămâni am devenit primul; iar prestând examenul de semestru cu eminentă, am fost trecut drept în a IV-a clasă, sărind astfel a III-a. Aici am început a învăța latina din un fel de vocabulariu (manualul Vestibulum al lui A. Comenius). Cele dintâi cuvinte ce le-am învățat latinește au fost „Venite pueri! Discite latinam linguam“. Tot atunci în vacanță am dat peste un vocabulariu nemțesc cu dialoguri și am început să învăț și de aici. Ungurește știu că învățam științele naturale în poezie. Și acum mai știu

câte ceva. Așa îmi aduc aminte de:

O! te szegény denevér

Se nem madár sem egér⁶⁾.

Frumoase și vrednice de aducere aminte sunt timpurile, când mă pune profesorul din Trăscău monitor peste clasa mea, iar pe noi cei mici pe toți ne da sub grija câte unui săcui flămând, venit din fundul Săcuimii la unitarii din Trăscău... Da! învățătorului din Trăscău i se cuvenea titlul de profesor, căci el conducea o școală constatătoare din șase clase, anume: patru clase normale (primare) și două clase gimnaziale. De pe a II-a dela el erai primit pe a treia gimnazială la orice gimnaziu. Acolo mi-am început și eu studiul în străini...

Perceptorii erau copii săraci din Săcuime, care trăiau din ce căpătau dela copii cum și de pe la deosebite danii în viptuale pentru serviciile ce le îndeplineau la anumite ocazii.

Ei făceau pe crâșnicul și pe clopotarul și pe organistul. La școală aveau locuință încălzită și luminată, gratuit. Ce mai timpuri patriarhale! Să înveți acolo, unde era dormitorul lor! Pe pereți erau tot paturi, de jos

⁶⁾ Motul și firea lui, în rev. „Țara Noastră“ Nr. 14, 1908.

până sus. Parcă și acum le văd cu murdăria lor cu tot.

Destul că în școala din Trăscău ajunseseam și eu monitor; pe semne că eram cel mai bun în clasa a II-a primară și poate și cel mai potrivit de a ținea ordinea⁷⁾)

Aici la Trăscău „știu că ne batjocoreau Ungurii cu cuvintele „Mokány“ (mocane). Pare, că și acum aud cum ne ziceau Săcuii:

Oláh more, Butybore
Tudom apád hol laké,
Kürtös kemenczébe.

Vai, cum ne supăram, cei vreo 10—12 copilași (români) de vorbele astea dar fiind noi puțini, nu ne puteam răzbuna. Se mai întâmpla câteodată, că prindeam la strâmtoare câte unul, atunci vai de capul lui. Mi-aduc aminte, cum strâmtorat eu odată am scos o brișcuță și apărându-mă cu ea, pe unul l-am scrintit la ochi, de a rămas orb și orb e și azi de acel ochiu⁸⁾).

Și așa și-a petrecut copilul Șpan singurul an în care a învățat carte la școala ungurească din Trăscău. Mai

⁷⁾ Monitorii, în rev. „Biserica și Școala“, Nr. 11, 1908.

⁸⁾ Motul și firea lui, în rev. „Țara Noastră“, Nr. 24, 1907.

petrece un an la Sângiorgiul Trăscăului, apoi vine la Blaj.

La Gimnaziul din Blaj. — Aici e înscris mai întâi în clasa a IV-a primară, având ca dascăl pe Gh. Munteanu. A trecut în urmă la liceu, patru ani fiind elevul canonicului Ioan Fekete Negruțiu, căruia îi făcea anumite servicii în schimbul întreținerii⁹⁾.

Și aici a reușit să se impună profesorilor săi, dovedindu-se special în clasa a IV-a gimnazială ca cel mai bun școlar. „Era un băiat nu prea mare, plin la trup, vârtos și sănătos, pe care nu oricare putea pune mâna. Era poreclit „mocănuțu“ fiind moț“¹⁰⁾.

Strădania din această vreme i-a oțelit trupul și mintea, condițiile în care a trăit i-au format caracterul de om dârz, neînfrânt pe drumul bun pe care și l-a fixat. „Pe vremea când am intrat eu în I gimnazială — ne spune Șpan —, toți mergeam desculți, iar cioarecii făcuți de mama nu i-am aruncat până în a VI-a gimnazială“¹¹⁾. Intr'un loc ne povestește

^{9), 10)} Dr. P. Șpan, de T. Șuteu, în rev. „Fcaia scolastică“, Nr. 8, 1911.

¹¹⁾ În preajma morții an școlar, în „Telegraful Român“, 21. VIII, 1903.

despre instituția monitoriatului, aplicată și în școala dela Blaj, unde a purtat și el această sarcină. Aci monitorul „avea să noteze pe cei ce fac larmă.

El avea și să măture în școală, să grijască să fie tabla curată, să aducă apă, să grijască de catalogul absențelor. Înainte de trei sferturi la opt (opt fără un sfert) orii la 2 după masă, nu era permis să deschidă sala, ci toți băieții stau în coridor la ușa fiecărei clase. De regulă figura ca monitor cel mai bun, afară de cazul când cel mai bun era vreun domnișor, din care prin Blaj erau mai rari. Pentru toate serviciile acestea avea și o remunerație deosebită. Știu că am figurat și eu în calitate aceasta și eram tare mândru de postul meu. Țineam să-l îndeplinesc conștiincios¹²⁾.

Un alt moment. Se întâmplase în toamna anului 1875, când era pe cl. I. gimn. Locuia în satul Blajului, de unde venea în fiecare dimineață la ora 7 lucru pe care ținea să-l îndeplinească cu sfințenie. Într'o duminică asistând la cuminecarea elevului A. Bunea, istoricul de mai târziu,

¹²⁾ Perceptorii și monitorii, în „Biserica și Școala“, Nr. 11, 1908.

ales pentru a fi trimis la Propaganda Fide, la Roma, a fost impresionat atât de puternic încât de atunci mereu a fost preocupat de problema Romei și era aproape să-l îndrepte și pe el spre Quirinal¹³).

Astfel de condiții au influențat epoca adolescenței, creșterea și formarea dascălului cu mare suflet de român, iubit atât de mult de elevii săi. De câteori nu va fi colindat istoricul Câmp al Libertății trăind din plin mărețele clipe ale zilei de 3/15 Mai 1848. Respectul față de suferințele neamului său și mândria de moș, urmaș al celor ce sub steagul lui Avram Iancu pe acest câmp au luat eroica hotărîre de a se elibera de sub jugul iobăgiei maghiare, aici i s'au adâncit formând aluatul năzuințelor sale de mai târziu.

La Institutul pedagogic-teologic din Sibiu. — Greutățile și dorințele celor de acasă l-au făcut să-și întreprună studiile la Blaj și să vină la Sibiu în a. 1881, abia cu 7 clase de liceu. Aici s'a înscris în secțiunea teologică. Nu l-a lăsat însă nici gândul

¹³) Un moment din viața canonicului Dr. A. Bunea, în Album în amintirea can. A. Bunea, Blaj, 1910.

clasei a VIII-a și încă în anul al doilea de teologie, pregătindu-se pe cale particulară a luat examenul de clasa a VIII-a și bacalaureatul la liceul ort. rom. din Brașov.

Aici la Sibiu, în atmosfera de un cald naționalism, și de o stăruitoare muncă pentru binele bisericii și al școlii românești din Ardeal, atmosferă pe care a creiat-o mitropolitul Șaguna, își desăvârșește sufletul său tineresc în trăsăturile fundamentale care-i caracterizează întreaga activitate de mai târziu. Vechea gardă de oameni aleși a lui Șaguna continua să lucreze sub directivele trasate de el. Tineretul se forma în același spirit. Iată câteva mărturisiri ale lui Span în această privință. Într'un articol din Vatra școlară*) vorbind despre asesorul consistorial Nicolae Cristea, redactorul „Telegrafului român“, ne spune: „Când am venit la Sibiu și ca tânăr am început să pricpesc câte ceva, citind ziare, și auzind în discuții mersul treburilor noastre bisericesti, sociale și naționale, totdeauna figura lui N. C. era scoasă de sub orice învinuire și activitatea lui prezentată ca model vrednic de urmat... Înaintea noastră C. se bucura

*) An. 1909, pag. 235: „N. Cristea“.

de mare vază mai ales, că era și redactorul T. R., în care ceteam adeseori articole de inspirație națională, ce corespundea pornirilor juvenile“. Amintirile păstrate despre profesorii săi ne lămuresc și mai bine structura sufletească formată în acest institut. „Generațiunea cu care a crescut și viețuit Barcianu (un profesor al său) adumbrită la spiritul marelui Șaguna — ne spune el — dela care învățase a se inspira pentru binele bisericii și neamului, nu-și petrecea timpul, căutând după paturi calde pentru odihnă, ci se apuca de lucru cu toată serioșitatea... B. era un idealist în toată puterea cuvântului, în toată firea și în toată purtarea lui. Animat de un sănătos optimism, în orele de prelegeri era de o scrupulozitate, seriozitate, acurateță și stricteță deosebită, (iar) la aprecierea faptelor și prestațiunii elevilor se conducea de obiectivitate și severitate“¹⁴⁾. Sufletește s'a legat însă mai mult de profesorul său de pedagogie I. Popescu, care probabil, l-a și determinat în directiva în care a apucat. „Pentru noi — ne spune Șpan — care i-am stat la pi-

¹⁴⁾ Dr. Popovici Barcianu, în rev. „Vatra Școlară“ a. 1909.

cioarele catedrei în calitate de învățăcei, era un adevărat revelator. Imi aduc aminte, cum ca student, venit dela gimnaziu, am rămas frapat de lecțiile pe care ni le ținea... Din vederile, pe care le exprima mai ales de pe catedră... se desface un puternic caracter cu notele dominante: religiositatea și naționalitatea... Adeseori admiram bogăția de cunoștințe, firul neted al expunerii și logica puternică, cu care erau înlănțuite ideile, ce curgeau din graiul lui limpede și curat românesc. Nu mai puțin ne electriza căldura lui sufletească, care pe alocurea se prefăcea în o volbură de văpae clocotitoare și entuziasmatoare. Biciuia fără cruțare ticăloșiile vremilor și ne deschidea ochii tinerești spre a vedea în complexitatea fenomenelor sociale, politice și bisericești¹⁵⁾.

Și viața de seminar, cu spiritul de colegialitate, a putut avea influența ei binefăcătoare asupra sentimentului solidarității relevat în atâtea rânduri în viața sa.

În străinătate, la Viena și Jena.

— Terminând teologia în a. 1884 cu

¹⁵⁾ I. Popescu, în rev. „Vatra Școlară“, a. 1909.

distincție, Consistorul arhidiecezan i-a oferit o bursă de 500 fl. pentru a-și continua și perfecționa studiile în specialitatea filosofico-pedagogică. În toamna aceluiași an s'a înscris la universitatea din Viena, unde timp de doi ani a urmat cursurile de filosofie și istorie, luând parte și la lucrările Seminarului pedagogic. Trece apoi la universitatea din Jena, unde profesorul Dr. W Rein tocmai în toamna anului 1886 reînvie seminariile lui Ziller dela Leipzig, ale înaintașilor săi Brozka și Stoy dela Jena. Norocul lui Șpan a făcut să fie primit și el în acest seminar pedagogic-academic de sub direcția lui Rein. Intr'un loc vorbind de acest seminar mărturisește că în viața lui, începând din copilărie, nimic nu l-a impresionat atât de mult ca sistemul și viața de aci. În școala de aplicație a Seminarului din Jena a predat într'un semestru istoria biblică, iar în al doilea aritmetica. Aci a învățat să cunoască metoda de a forma buni dascăli. Interesant e cum ne descrie sistemul de lucru al acestui Seminar¹⁶⁾. „Noi avem un termin ho-

¹⁶⁾ Organizarea unui seminar academic, în Intrebări de educațiune și instrucțiune, Sibiu 1891, p. 114.

ținut pentru așa-numitul „Teoreticum“ unde se tractau teme teoretice și se critica prelegerea practică de model, ce avea să se țină de fiecare membru al seminarului în așa-numitul „Criticum“... Aici după ce se verifica protocolul, se stabilea materia de învățământ pentru săptămâna viitoare, se căutau punctele de atingere între felurile materii, în scopul concentrației, se discuta asupra mijloacelor de intuiție și a excursiunilor cu elevii... După isprăvirea acestora, veniam la obiectul mult dorit și criticarea o începea prelegătorul cu o critică a sa proprie, apoi urma unul pus anume spre a critica, așa-numitul referent. La critica acestuia se începeau observările celorlalți și câteodată se ațâtau spiritele... Directorul când vedea că s'au aprins prea tare spiritele, arunca câte un duș de apă pe noi și noi ne plecăm capul spre pământ și dam mai mult urechii de auzit, decât gurii de vorbit“. Astfel „fiecare se depărta cu conștiința deplină că și-a îmbogățit încă cu ceva cunoștințele sale în direcțiunea învățământului educativ“.

În afară de Rein a mai audiat la Viena și Jena pe profesorii Brentano, Bűdinger, Eucken, Falckenberg,

Liebmann, Peuchel-Losche, Vogt și Zimmermann. Mai mult a studiat însă sub îndrumarea lui Eucken, Rein și Vogt.

În 20 XI a. 1887 își susține, aci la Jena, teza de doctorat „Die Fortbildung der Pädagogik Herbarts durch Ziller“ luându-și filosofia și pedagogia ca obiecte principale, iar istoria și geografia ca secundare. Examenul l-a trecut cum laude.

Sub influența profesorilor Eucken, Rein și Vogt și-a format o concepție filosofică și pedagogică unitară pe care a încadrat-o în concepția pedagogică a lui Herbart, trecută prin prisma modificărilor aduse de Ziller. După aceasta s'a orientat în întreaga sa activitate.

Herbart e socotit ca întemeietorul pedagogiei științifice punând la baza pedagogiei, psihologia, care ne destăinuiește structura sufletului celui de educat și prin aceasta ne indică mijloacele și căile de urmat, și împrumutând dela etică scopul educației. Tot el a formulat principiul învățământului educativ.

Care este concepția psihologică a lui Herbart? El consideră sufletul ca „o ființă simplă în conexiune simultană sau succesivă cu o multiplicitate de alte ființe simple, față de care

se menține în integritatea naturii sale simple, inalterabile, prin acte de conservare individuală care sunt reprezentările sale¹⁷⁾. El se poate construi, căci orice concept este un produs al timpului și al experienței. Predispoziții naturale nu există. Reprezentările formează baza vieții mintale, din ele derivă cunoașterea. Teoria facultăților, admisă de predecesori, căreia Herbart îi opune această teorie a reprezentărilor a posteriorie, ar fi și incompatibilă cu învățământul educativ, care susține posibilitatea formării individualităților inteligente, bune, pline de voință. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Scopul educației este virtutea, care se confundă cu însuși idealul moral definit prin ideea libertății interioare, a perfecțiunii, a iubirii, a dreptului și echității. Omul poate realiza acest ideal moral mai mult sau mai puțin cu ajutorul educației. Morala și Metafizica se întâlnesc într'un punct comun, în religie, rezultată și ea la origine din sentimentul slăbiciunii și dependenței pe care le simte omul. De aceea „toți oamenii au nevoie de Dumnezeu“ — ne spu-

¹⁷⁾ Histoire de l'instruction et de l'education, de Fr. Guex, Paris, Alcan, p. 396.

ne Herbart, căci dacă morala îndreaptă pe individ spre autodeterminare în conformitate cu principii juste, religia prin caracterul ei de umilință, recunoștință și venerațiune, nu face decât să aducă la realitate pe cel ce începe să se încreadă. Invățământul educativ, care urmărește dezvoltarea interesului în toate direcțiile, leagă pe om de univers, umanitate, Dumnezeu și de lumea sufletului.

Această idee a fost precizată de Ziller în cuvintele: scopul educației este formarea caracterului religios-moral. Principiul treptelor cultural-istorice și acela al concentrării materiilor de învățământ, ambele preconizate de Ziller, nu fac altceva decât să pună în centrul învățământului ideea religioasă în formele ei biblice.

Principiul treptelor cultural-istorice se bazează pe ideea că viața copilului reproduce în mic viața evolutivă a omenirii. De aceea crede că școala e datoră să creeze copilului cu ajutorul învățământului condiții corespunzătoare acestei evoluții. După principiul al doilea, toate materiile de învățământ trebuie să se grupeze în jurul unui punct, care nu poate fi altul decât învățământul re-

ligios-moral. În conformitate cu aceste principii Ziller fixează, pentru fiecare clasă a ciclului primar de 8 clase din Germania, materia biblică sau bisericească care să formeze nucleul învățământului: poveștile și legendele, Robinson Crusoe, istoria patriarhilor, judecătorii lui Israel, Iisus și istoria apostolilor, istoria reformațiunii. Istoria națională rămânea să fie tratată alături de cea biblică, legendele naționale paralel cu istoria patriarhilor, istoria Nibelungilor deodată cu aceea a judecătorilor lui Israel și istoria împăraților germani alături cu a regilor israeliți.

Educația, care e posibilă în anumite limite fixate de individualitate și factorii externi — sociali și naturali — este o artă și încă una dintre cele mai complexe și mai delicate. Ea cere din partea educatorului dragoste față de copii, devotament, entuziasm, vioiciune, cunoștințe întinse în toate domeniile și în special în pedagogie.

Învățământul educativ, socotit ca mijloc pentru formarea caracterului religios-moral stimulează și dezvoltă interesul copilului în toate direcțiile păstrându-i însă unitatea, ordinea și înlănțuirea cunoștințelor comuni-

cate. Pentru aceasta învățământul educativ se folosește la fiecare pas, chiar în cursul unei lecții, de legile psihologice ale sufletului copilului și se adaptează lor. De aici faimoasele trepte formale ale învățământului.

Educația morală se realizează însă și prin mijloace proprii. Dominarea, supravegherea, dojana, amenințarea, pedeapsa, porunca, lauda, recompensa de o parte, disciplina individuală — un fel de autodisciplină în urma căreia copilul voiește numai ceea ce este conform principiilor morale — de altă parte, fac parte din acestea.

Concepția pedagogică a lui Herbart și Ziller, Șpan o cunoscuse încă înainte de a trece granițele țării. Profesorul său de Pedagogie dela Institutul teologic-pedagogic, I. Popescu, fost elev al lui Ziller, le propovăduia dela înălțimea catedrei. Tot dela acest profesor, precum de altfel dela întreagă atmosferă a Institutului și la Sibiului românesc, s'a putut forma în direcția național-religioasă¹⁸⁾.

¹⁸⁾ Concepțiile și realizările lui Șpan în Pedagogie, de Dr. L. Bologa, în rev. „Luceafărul“, Sibiu, Nr. 9, 1936, p. 11—12.

Astfel pregătit sufletește, se reîntoarce la Sibiu.

Se gândea să rămână la Budapesta să-și facă examenul de stat, însă a fost chemat la Sibiu, la Școala civilă de fete a Astrei, fiind nevoie de profesori.

IV. LA MUNCA ZIDITOARE.

1. DASCĂLUL.

Intre învățăcei. — Reîntors la Sibiu a funcționat patru ani la Școala civilă de fete a Astrei. Aici a predat Limba germană, Istoria universală și a patriei, Geografia și după nevoie Igiena și Geometria. În anul școlar 1889—90 a mai propus la cursul complimentar și Contabilitatea. În acest timp fiind ales protopop al Abrudului era să părăsească școala, însă Consistorul nu l-a întărit întrucât nu era hirotonit și așa a rămas pe mai departe profesor. Postul de profesor la școala civilă de fete evident n'a fost o situație corespunzătoare pregătirii lui. Vremuri mai bune îi prorocește anul 1892.

În 25 Februarie a acestui an, la propunerea conferenței profesoriale dela Institutul pedagogic-teologic, Consistorul îl numește „profesor supleant în secțiunea teologică pentru studiile: Teologia dogmatică, Drept canonic, Pedagogia generală, Logică și Psihologie“ în locul profesorului I. Popescu, greu bolnav. În anul ur-

mător e numit profesor ordinar, provizor la aceeași catedră, iar în anul școlar 1895 este definitivat. Din anul școlar 1904—5 n'a mai propus niciun studiu teologic, rămânând cu științele pedagogice pentru elevii pedagogi și în parte pentru studenții în teologie.

Ogorul hărăzit muncii sale. — „La reîntoarcerea sa dela studii, Șpan a aflat o anumită situație, o atmosferă prielnică pentru propagarea ideilor pe care și le însușise la Jena. I. Popescu funcționase ca profesor de pedagogie 20 de ani, în care timp a format 20 de generații de dascăli în spirit Herbart-Zillerian. Cărțile sale, Compendiu de Pedagogie, Psihologia empirică și Pedagogia, socotite de critica contemporană ca tratate de o deosebită valoare științifică în sens herbartian, au fost manualele elevilor săi în cunoașterea problemelor de Pedagogie și Psihologie. Și dacă revista „Organul pedagogic“, cu care și începuse activitatea publicistică în acest domeniu, m'a putut viețui decât un an, cărțile amintite au apărut în două și trei ediții, dovadă că i-a reușit să formeze un interes în această direcție. Tot așa a înzestrat și învăța-

mântul primar cu câteva manuale alcătuite pe baza principiului cercurilor concentrice. ținând seama în același timp de celelalte principii didactice — simplu, compus, apropiat îndepărtat, etc. Prin aceste cărți, lui Popescu îi reușise, cel puțin în parte, să înlăture din școala primară vechiul sistem al memorizării mecanice și să-l înlocuiască cu metode bazate pe Psihologia copilului. „Computul” are o tendință evidentă practică folosindu-se în problemele date de ceea ce i-ar folosi țăranului.

De sigur atmosfera în care s'a încadrat Șpan nu este rezultatul muncii unui singur om. Interesul pentru problemele de Pedagogie, care se manifesta în sânul învățătorimii din Ardeal se datorește unei întregi pleiade de propagandiști, fie oficiali fie neoficiali, puși la contribuție de mîntea clarvăzătoare a marelui mitropolit Andrei Șaguna. Eu nu voiu stăruii decât asupra unei singure împrejurări, pe care o cred deosebit de importantă, „conferențele învățătorești”.

Încă în anul 1862, prin circulara No. 45, Șaguna institue aceste reüniri ale învățătorilor, cu scopul de a le da posibilitatea să discute problemele de educație care privesc

școala primară și să se perfecționeze în aplicarea principiilor didactice și metodice. În anul următor — circulara N. 41 și 45 din 1863 — însărcinează comisari consistoriali care să conducă aceste „conferențe”. Iar circulara trimisă învățătorilor — din 1. V. 1863 No. 41 școl. — spune: „Toți învățătorii vor fi datori a merge la aceste conferențe și prelegeri cu Instrucțiunea pentru învățători, cu Abecedariul de profesorul dl. Z. Boiu, cu manuducerea acestui Abecedariu, cu Orologionul și Octoihul cel mic”. Ca o urmare a acestor conferențe și a celor ținute în anul 1864, congresul național-bisericesc din anul 1864 le introduce în Statutul organic (§ 130), organizându-le și fixând data ținerii lor pentru vacanța mare a fiecărui an. Din aceste conferențe au rezultat „cursurile conferențiale suplatorii” de câte 18 zile, care au fost introduse în anul 1874, mai apoi „reuniunile învățăto-rești” (a. 1878), revenindu-se în cele din urmă la „conferențe”. Acest sistem a dăinuit când controlat mai de aproape, când mai în libertate, tot timpul vieții lui Șpan și după aceea. Prin acest contact personal al învățătorilor între ei și al acestora cu comisarii consistoriali, oameni în ma-

joritatea lor versați în chestiuni pedagogice, s'a format și întreținut un teren prielnic oricărei îndrumări în această direcție.

Totuși nu trebuie să pierdem din vedere că aici mai era mult de făcut. Tineretul, care forma populația secției pedagogice a Institutului pedagogic-teologic, era crescut în școlile străine de limba și sufletul românesc. (Secția pedagogică a Institutului având numai 4 clase superioare, primea absolvenți cu 4 clase secundare). Venit aici trebuia să i se aprindă flacăra naționalismului și să i se întărească în așa fel încât să poată întreține spiritul de jertfă al dascălului, care era chemat să lupte deoparte cu neștiința poporului și de multe ori cu lipsa de înțelegere a acestuia, de altă parte cu prigoanele de tot felul ale stăpânilor de ieri. Un alt inconvenient era necunoașterea limbii românești. Cunoșteau doar, în cel mai bun caz, limba dela țară¹⁹⁾.

„Concepția pedagogică a unui educator este determinată de doi factori: a) de școala sau curentul pedagogic în care s'a format, b) de

¹⁹⁾ Dr. L. Bologa, articolul citat pag. 10—12.

realitățile la care încearcă să aplice principiile pe care și le-a însușit. Unii rămân adânc pătrunși de spiritul școlii și sunt incapabili să-și dea seama de forța realităților care cer o adaptare, o transformare sau o abandonare chiar a principiilor însușite; alții în fața realităților cu totul diferite de principiile învățate sunt tentați să lase la o parte orice principiu de educație împrumutat și să încerce dela început, în mod empiric, un nou sistem. Există însă și o a treia categorie, care știe pune de acord principiile cu realitatea, modificând primele sau transformând pe cea de a doua. Span se socotește în aceștia din a doua categorie. Ca elev al lui W. Rein, continuatorul curentului Herbart-Ziller-ian la Jena, n'a trăit numai în spiritul acestui curent, ci a fost preocupat de aproape de esența și aplicările practice. Teza lui de doctorat aprofundează tocmai pe inovatorul noilor principii în Pedagogie (Herbart) și pe cel ce a căutat să le transpună în practică. (Ziller).

Practica pe care a făcut-o ca student la școala primară de aplicație de pe lângă Seminarul pedagogic din Jena l-a familiarizat cu aplicările practice ale acestor principii în

învățământ și educație. Cunoștințele teoretice și practice cu modificările cerute de împrejurările în care i-a fost dat să lucreze, le-a folosit pentru ridicarea nivelului cultural al Românilor de dincoace de Carpați²⁰⁾.

Am văzut de o parte influențele la care a fost supus Șpan în formarea sa, de altă parte împrejurările în care i-a fost dat să lucreze. Care i-a fost însă idealul sau mai bine zis imboldul activității sale? El a fost „înălțarea nivelului cultural pedagogic al învățătorimii române²¹⁾).

Prin introducerea în serioasa și stăruitoare lucrare, ce se desfășoară din partea acestei școli (Herbart-Ziller-iane) întru aflarea unor căi mai naturale și mai potrivite, pe care să se conducă tinerile mlădițe ale unui popor către adevărata cultură și adevărata umanitate²¹⁾. Căci numai așa vor putea învățătorii „să dea poporului generațiuni brave, care să se știe însufleți pentru idealurile neamului nostru²²⁾. In lumina

²⁰⁾ Poveștile în educația școlară. Prefață.

²¹⁾ Treptele formale ale învățământului, Prefață.

²²⁾ L. Bologa, art. cit. pag. 13.

acestor elemente judecata noastră va așeza cu mai multă obiectivitate pe profesorul Șpan la locul ce i se cuvine între strădalnicii muncitori în ogorul școalei românești din Ardeal.

Idei de dat mai departe.— „Concepția pedagogică în punctele ei esențiale nu se deosebește într-un nimic de aceea a Școalei Herbart-Ziller-iene. Și el crede că „psihologia empirică“ trebuie să stea la baza educației, iar „etica creștină“ să dea scopul, pentru că aceasta este „astăzi izvorul de căpetenie a celor mai juste și creștinești principii de educație“²³). La fel și-a însușit celelalte principii ca dezvoltarea interesului multilateral, treptele cultural-istorice, concentrarea învățământului în jurul religiei, învățământul educativ, metoda psihologică, intuiția în învățământ și educație, principiul treptelor formale.

Dacă și-a însușit aceste principii și s'a făcut apostolul lor devotat, se datorește unor motive destul de puternice: 1. Acest curent era cel mai nou în Pedagogie și totodată prin scopul fixat și metodele întrebuintate,

²³) Lectii de Pedagogie. Prefață.

cel mai superior; 2. Principiul religios-moral, considerat ca principiu central în învățământ și educație, era cel mai nimerit pentru școalele românești din Ardeal, cât și pentru întregul spirit care domina viața culturală a Ardealului românesc pe atunci²⁴⁾, precum singur se exprimă într'un loc: Pedagogia științifică herbartiană are un sistem bine încheiat și corespunde idealurilor noastre, de a produce generații cu frica lui Dumnezeu și cu caracter cinstit²⁵⁾

„Inovațiile introduse de Șpan se reduc la două: 1. Înlăturarea istorioarei Robinson Crusoe din cărțile de școală și din învățământ, ca fiind necorespunzătoare spiritului poporului român; 2. alegerea poveștilor naționale pentru învățământ²⁶⁾).

Dela suflet la suflet. — Nimic nu e mai satisfăcător pentru un dascăl decât dragostea și recunoștința elevilor săi, iar când acestea trec dincolo de granițele rigide ale morământului său, mărturisesc ființa unui suflet mare, care a revărsat din

²⁵⁾ Tendința și direcția revistei noastre, „Vatra Școlară“, 1911 pag. 3.

²⁴⁾ ²⁶⁾ Prefațele.

greu din tot ce a avut mai bun pentru temeinicia și realizarea gândurilor, ce nu cunosc hotarē între veacuri. Lăsăm să vorbească ei: e rezonanța sufletului, care le-a pus în vibrație ceea ce au ei mai scump și mai bun²⁷⁾.

„Când l-am văzut pentru întâia dată în calitatea fericită de elev al său, m'a impresionat adânc înfățișarea lui expresivă de om bun. Era tipul reprezentativ al bunătății. Așa l-am cunoscut noi elevii lui, așa a fost el.

Când am luat parte la prima lui oră de curs, m'a uimit felul de predare. Fraza scurtă și precisă, însoțită de un permanent zâmbet, ceva sacerdotal, ce biruia pe om. Expunerea era atât de clară și simplă, încât câștigai convingerea că acest om ar fi putut preda cu succes orice știință chiar copiilor de curs primar. Tonul și limbajul necăutat te făcea să crezi că ești în toiul unor conversații familiare. Ne simțeam copiii lui și el părintele nostru al tuturor, bun și îngăduitor. Nu făcea multă teorie savantă, dar atât cât se

²⁷⁾ Dr. P. Șpan, profesorul, în lumina amintirilor elevilor săi, în rev. „Luceafărul“, a. III, Nr. 9, 1936.

facea era simțită și înțeleasă de tot natul.

La toate materiile pedagogice: psihologie, pedagogie, metodică și didactică preda liber, luam notițe, unul mai bun le stilizam, apoi le prezentam lui ca să le revadă, adăogând și corectând, după care ne făceam manuscrise. Aceste manuscrise le păstrăm și azi amintire scumpă și folositoare.

Legătura sufletească cu acest om nu putea fi ruptă nici după ieșirea din școală. Ani de-a-rândul, după terminarea școlii normale am luat încă parte la orele lui de studii de căteori veneam la Sibiu, ca să-i gust vorba dulce și să mă bucur, văzându-l veșnic bine dispus.

Erau interesante lecțiile lui, nu numai prin forma simplă și clară și fondul ușor ci și prin felul cum căuta să le pună în legătură cu viața școlară și socială dela sate. Fiecare lecție era presărată de o mulțime de sfaturi practice pentru viața de sbucium a dascălului de mâine. Și cât ne-au folosit acele sfaturi în obidita noastră muncă din acele vremuri!

Nu iubea pe străini, căci știa că ne suspicionează. Odată la un examen de fine de an, pe lângă delegatul mitropoliei — ca președinte —

a luat parte și un comisar guvernial unguresc. Dr. P. Șpan sta pe catedră, cei doi oaspeți oficiali la o masă alături de catedră, însă ceva mai îndărăt. Toată clasa sta în bănci în fundul sălii și de acolo treceau în serii de câte 6—6 inși în fața catedrei, la examinare. Voia să fim numai înaintea lui, căci el vorbea cu noi, nu numai cu gura, ci și cu ochii, fața, gestul. Intrarea în bancă la examen o făceam prin direcția opusă dela masa prezidențială. Comisarul guvernial își întindea gâtul din când în când să vadă cine răspunde, ba uneori chiar se ridica ca să ne privească. Delegatul mitropolitan face observația, ca elevii să treacă în bancă prin fața mesei prezidențiale, ca dl. comisar să poată vedea pe cel care răspunde. La aceasta Dr. P. Șpan ripostează enervat: „Nu admit! De când e seminarul tot pe acolo au intrat elevii la examen, nu pe la DVoastră și eu nu schimb ordinea. În clasa mea eu sunt stăpânul, eu sunt profesorul lor și eu trebuie să-i văd!“

La această ripostă energică, președintele a tăcut chitic și comisarul înroșit până după urechi n'a mai îndrăsnit să-și întindă gâtul spre noi,

să ne vadă". (N. Bembea, subrevizor școlar, azi mort).

* * *

„Cunoștințele de ordin psihologico-pedagogic — care cereau multă aprofundare și bătae de cap spre a fi deplin înțelese — profesorul Șpan le expunea cu multă claritate, într'o formă simplă, ușor de înțeles, cu convingerea pătrunzătoare, plină de interes și vrajă încât ni le însușeam cu multă ușurință și nu ne mai săturam ascultându-l. Nu era omul care să plutească în teorii sarbede, să facă expuneri savante, pentru că nu voia de dragul utilului și al rezultatului real.

La fel îi era și stilul. De când începeai să-i citești vreun articol, fără să te uiți la autor, puteai ghici din expunerea-i ușoară și frumos curgătoare, că este scrisul pedagogului Petru Șpan. Indrumările practice de asemenea erau date cu multă pricepere și dărnicie, iar când ne vorbea despre neam, punea atâta suflet și înflăcărare, încât dacă trebuința cerea, sub vraja expunerii sale înălțătoare am fi fost gata numai-decât să intrăm în foc, să pornim la luptă. Și avea multă încredere în steaua Românismului, pe care o ve-

dea frumos strălucitoare pe cerul libertății naționale și ne spunea adeseori, cu multă hotărâre, că nu poate mult să mai întârzie, trebuie să apară cât mai curând și până la realizarea acestei profesii, nici nu voia să știe de moarte. Nu voia să intre sub glia pământului rece și povarnic, până nu va vedea cu ochii unitatea națională, după care înseta atât de mult și care trebuia să se înfăptuiască cât mai curând.

Așa era profesorul Petru Șpan, așa ne vorbea, iar noi îi sorbeam cuvintele și ideile și ne întăream pentru lupta ce trebuia s'o purtăm cu multă dârzenie și încredere în biruința finală". (S. Dragoman, învățător).

* * *

Pentru profesorul venerat și atât de mult iubit de elevi se formase un cult, care era trecut dela o generație la alta. Eram la începutul primului an de școală normală și nu-l văzusem încă, dar știam atâtea despre personalitatea puternică a Dr-ului Petre Șpan, încât cu nerăbdare așteptam începerea cursurilor. O clasă de 40 elevi într'o atmosferă de înaltă stimă, cu ochii țintă spre ușă îi așteptam intrarea la ora de Psiho-

logie. Ușa se deschide și apare figura robustă, cu fața senină și zâmbitoare a profesorului. A început să ne vorbească atât de frumos și cu atâta însuflețire, încât credeam că o ființă din altă lume s'a arătat nouă. Oră de oră studiul abstract al Psihologiei, prin exemple concrete ce ne aducea din viața de toate zilele, pătrundea tot mai temeinic în sufletele noastre, iar iubirea față de profesor ne umplea inimile. Orice nemulțumire i se cetea pe față la răspunsuri, provoca indignarea clasei și îndată ce ieșea profesorul, elevul venit nepregătit la cursuri era tras la răspundere de colegii săi. Din acest motiv, foarte rar se întâmpla ca cineva să ia notă rea. Toți învățam de dragul marelui dascăl și de teama de a nu-l supăra.

Dojana, cât de mică, venită din partea profesorului Dr. Șpan, pătrundea adânc și durea foarte.

Ne cucerise toată ființa noastră sufletească și ca un mare maestru ne purta pe câmpul vast al științelor pedagogice, făcând nu instrucție secă, ci o vie și înaltă educație religioasă și națională.

Scopul învățământului este „desvoltarea caracterului religios-moral“,

scria la carte și „eminamente național“ adăuga profesorul.

Folosea orice prilej pentru a trezi și desvolta sentimentul național, în acele vremuri de urgie, când Românul subjugat trebuia să pună zăgaz avântului său național și „lacăt gurii sale“. În prezența unui subinspector, român renegat, care de dragul slujbei își vânduse conștiința, ne făcea lecție despre interesul pedagogic. Asemăna acest interes cu iarba, spunând: „Interesul pedagogic trebuie să fie viu și veșnic treaz, trebuie să fie ca iarba pe care o cosește țăranul român. După prima cositură crește otava și după a doua cositură, otava pentru porci. Când a exprimat cuvântul porci a întors capul și a făcut semn spre „ilustrul subinspector“.

Concluzia am tras-o toți și imediat, din disprețul ce arăta renegatului.

Ne îndemna să ne păstrăm demnitatea națională în orice împrejurare și ne făcea să înțelegem că „plin fiind paharul suferințelor neamului românesc din Ardeal, trebuie să sosească ceasul izbăvirii și să ne păstrăm curat sufletul întru așteptarea marelui eveniment“. (G. Dragoș, dir. de gimnaziu).

„Zidirea măreței catedrale era în toiul ei, părea catedrala un furnicar uriaș. În cursul lecției profesorul nostru erumpe instantaneu și ne spune: „Băieți, vedeți voi cum se ridică catedrala aceasta?... Să știți, că peste 10—15 ani va fi un războiu mare, încât se vor clătina călcăile lumii și pe catedrala aceasta atunci va fi înălțat și va flutura drapelul României“. Și după rostirea acestor cuvinte cu însuflețirea ce-l caracteriza, a ieșit din sala de cursuri trecând în cea profesorală fără a mai veni la continuarea lecțiilor din ora respectivă.

Tot în toamna aceasta prin luna Octombrie 1904, Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică ungurească, Adalbert Berzeviczy, a depus înaintea casei deputaților din Budapesta proiectul său de lege, în care cerea legiferarea propunerii limbii maghiare în mod mai intensiv în școlile confesionale, în general și în special în cele românești, săsești și sârbești. Școlile confesionale rom.-cat., ev., unitariene și izraelite aveau introdusă limba maghiară nu numai ca obiect de învățământ, ci de-a-dreptul ca limbă de predare, deci proiectul era îndreptat exclusiv în contra școlilor nemaghiare. Toată lumea

românească și cu deosebire intelectualii, în frunte cu arhieriei de pe atunci, începeau a fi îngrijorați de situația școlilor românești și prin ele a sorții neamului nostru românesc. Atunci marele nostru profesor, dar și mai mare și bun Român, într-o zi după masă din luna Noembrie ne spunea: „Băieți, am citit proiectul lui Berzeviczy. Nu vă temeți! Din Moșii mei, Berzeviczy et tui quanti, nu vor face niciodată Unguri, pentru că apa curge, pietrele rămân. Valurile apei trec și moi Românii fiind pietrele din fundul apei am prins mușchiu statornic pe aceste plaiuri și deci aci și așa vom rămânea“.

Din cele de sus se vede iubirea deosebit de mare, ce o avea regretatul nostru profesor Dr. P. Șpan pentru neamul românesc, precum și clarviziunea întregirii naționale și profundul său optimism în viitorul acestui neam.

Profesorul nostru țura de moarte lichelismul și trădătorii de neam. El ne spunea: „Orice chestiune oficială veți avea, o rezolviți imediat și totdeauna în scris. Nu luați contact cu inspectorii școlari (ungurești), care mai în tot locul sunt renegați și dușmani a tot ce este românesc“. Aci

făcea aluzie la subinspectorul școlar de pe atunci din Sibiu, un român renegat din Țara Hațegului, cu numele Ludovic Mircse. „Luând contact cu acești oameni dintr'una în alta și încetul cu încetul veți deveni maghiaroni, renegați și chiar trădători de neam“. Subsemnatul m'am ținut de cele spuse și în timp de 10 ani de activitate sub era maghiară (1914—1919 în războiul mondial), abia am fost de 2 ori pe la inspectorat, dar și atunci chemat oficial în cauze școlare“. (I. Ciupe, rev. școlar).

* * *

Nu cunosc profesor atât de iubit de elevii săi cum era Dr. Petru Șpan, profesorul de pedagogie de pe vremuri dela Seminarul teologic-pedagogic „Andreian“ din Sibiu. Imi aduc aminte cu câtă dragoste era el așteptat în clasă și ce dispoziție sufletească știa să creieze în sufletul elevilor săi la fiecare lecție și la toate ocaziile, când ți se da norocul să fii în apropierea sa. Cum știa el să picure în sufletul fiecăruia dragostea și încrederea față de neamul său, cred că n'a mai știut-o nimeni. Fiecare întâmplare din viață era comentată și din toate se trăgea învățături de naționalism. A fost un profet al neamului său.

Era înainte de aceasta cu 31 de ani, după conferința națională din anul 1905, când se decretase activitatea politică a Românilor din Transilvania. Era foarte indignat pe Românii care votaseră la acea conferință pentru pasivitate și după o critică aspră la adresa lor spunea: „Șa știți, băieți, că nu e departe timpul când contra tuturor dușmanilor noștri se va întemeia România-Mare în frunte cu mândrul nostru Ardeal și regele României se va încorona la Alba-Iulia, în cetatea lui Mihai Viteazul...“. O profeție care s'a împlinit întocmai și în care noi foștii lui elevi, am crezut morțiș totdeauna“.

De altă dată, la o oră de Istoria Pedagogiei, fiind prezent inspectorul Mircea Ludovic, român maghiarizat, spunea cam acestea: „Sunt și oameni fără suflet, care s'au lepădat de neamul lor; aceștia astăzi mai pot alerga, dar mâine când va răsări alt soare se vor rușina de faptele lor și vor dispărea ca liliacii...“. Era o strașnică lecție la adresa omului care ne inspecta ca un agent în serviciul ideii de stat maghiar și care se făcea că nu știe românește.

Dr. Petru Șpan era firea Moțului, un caracter dârz de o violență ex-

traordinară, dar în același timp de o bunătate uimitoare.

Elevii săi răspândiți în întreg Ardealul au aruncat pe acest ogor sămânța iubirii de neam, lege și limbă strămoșească, sămânță care a țâșnit în tot momentul ca o cascadă din sufletul mare al fostului lor profesor...“ (Vasile Nossă, înv.).

* * *

„N'am uitat și nu voi uita în viața mea cum într'un moment de inspirație, la o oră de Psihologie, abătându-se dela obiect și vorbind despre vitejiile săvârșite de Moți în 1848, la care ținea așa de mult, a zis următoarele cuvinte memorabile: „Domnilor, am o credință și o convingere neștrămutată în tăria și vitalitatea poporului nostru, asupra de veacuri. Poporul român va să aibă un rol conducător și preponderant în orientul Europei. Nu vor trece 20 de ani și Țara Românească va deveni o împărăție mare și la Alba-Iulia o să se încoroneze împăratul tuturor Românilor“²⁸⁾).

Sprrijinind năzuințe tinerești. — „O chestiune ce prezintă un interes

²⁸⁾ Dr. P. Șpan, de P. Bura, în rev. „Invățătorul“, a. II Nr. 6, 1921.

istoric pentru analele școlii normale din Sibiu și pe care îmi îngădui să o expun mai pe larg, fiind legată în mare măsură de numele Dr. P. Șpan este înființarea societății literare a secției pedagogice dela Seminarul Andreian, de acum 30 de ani.

Până aci elevii seminarului teologic-pedagogic Andreian din Sibiu, erau constituiți mai de mult în o societate literară, așa cum era și la alte școli secundare românești din acel timp. Președinte era totdeauna un profesor, iar vicepreședinte un elev mai distins, ambii aleși de membrii societății. Lucrările literare bune, cetite și votate de societate, se publicau în o revistă a societății, numită „Muza“, scrisă cu mâna.

La ședințele acestei societăți era un veșnic antagonism între elevii celor două secții, teologice și pedagogice. Cei dintâi, având o pregătire superioară la intrarea în teologie, ironizau și zeflemiseau pe cei din urmă, în discuțiile ce se încingeau la ședințele literare ale societății și lucrările elevilor dela secția pedagogică prezentate la societatea literară erau de cele mai multe ori respinse.

Această stare dureroasă de lucruri a luat sfârșit în toamna anului 1906.

În o ședință comună a celor două

secții, ținută pe la începutul lunii Octombrie 1906, s'a repetat vechea stare de lucruri. Elevii secției pedagogice, văzându-se din nou jigniți în sentimentele și bunele lor intenții, așa modești cum erau, s'au așezat în bănci, rămânând pasivi până la finele ședinței. După ședință ne-am adunat în o sală de cursuri și plângându-ne unii altora, ne-am sfătuit ce ar fi de făcut. Hotărîrea unanimă a fost despărțirea pe secții a societății literare, adică ieșirea secției pedagogice din societatea comună și constituirea sa într'o societate literară aparte și independentă. Astfel încă în aceeași seară, secția pedagogică m'a delegat pe mine să fac demersurile pentru înființarea unei societăți literare a secției pedagogice.

A doua zi tocmai aveam ora primă cu Dr. P. Șpan. M'am ridicat înainte de începerea cursului și descriindu-i pe larg situația, i-am făcut cunoscută hotărîrea intransigentă a secției pedagogice de a se despărți definitiv de secția teologică și a se constitui în societate literară aparte și l-am rugat să ne sprijinească. Ne-a dat dreptate de cauză, ne-a lăudat chiar și ne-a încurajat, făgăduindu-ne că va aduce chestiunea în cel mai scurt timp în fața conferinței profe-

sorale și că ne va da tot concursul.

Rând pe rând am consultat pe toți profesorii dela secția pedagogică și i-am rugat de sprijin. Cunoscând premisele, toți ne-au găsit inițiativa justificată și ne-au asigurat de sprijinul lor.

În sfârșit, după multă nerăbdătoare frământare a sosit și ziua ținerii conferinței profesorale. Erau toți profesorii seminarului pedagogic-teologic de față.

Incredințat de colegii secției pedagogice, arzători de nerăbdare, eu stam pe coridorul seminarului în apropiere de sala de conferințe, să aștept rezultatul și gata să dau eventuale referințe în caz de nevoie. Din când în când trăgeam cu urechea și către ușa sălii de conferințe și auzeam fragmente din discuțiile aprinse. Într'un târziu iese Dr. P. Șpan, care știa că aștept pe coridor și-mi spune: În sfârșit am reușit, du-te și spune-le la toți!

Toată secția aștepta adunată în sală. Când le-am comunicat, i-a cuprins o bucurie fără margini, unii săreau jucând prin sală și știu că unii chiar au plâns. Nu știu apriat ce s'a petrecut în conferința profesorală, dar atâta știu că după acea conferință, directorul, care s'a gân-

dit poate la consecințele acelei separațiuni între noi și teologi, adică între viitorii învățători și preoți încă de pe băncile școlii, m'a chemat în cancelaria directorială și mi-a luat în nume de rău, ba chiar m'a înfruntat, crezând că eu i-am produs această tulburare în institut și mi-a spus că deocamdată ne dă aprobarea pentru un an, dar dacă nu ne vom valida ca societate, ne va desființa la finele anului școlar, ceea ce crede de altcum că se va și întâmpla²⁹⁾.

Și că aceasta n'a fost o simplă amenințare de ocazie se poate vedea și de acolo că societatea a funcționat separat în anul 1906—7 numai „pentru deprinderi culturale“, iar în 1907—8 „s'a organizat“ pentru ca abia în a. 1909—10 „să funcționeze ca atare“. Aprobarea Consistorului ca for suprem s'a dat numai în 3 IV, 1909 (Nr. 3719 B.)³⁰⁾

„Peste câteva zile am hotărît ca într'o seară să ținem ședința de constituire și am rugat pe prof. Dr. P. Șpan, acel părinte bun al nostru, să conducă ședința. Când a venit în sa-

²⁹⁾ Dr. P. Șpan, profesorul.... art. cit. pag. 4—5.

³⁰⁾ Anuarul Institutului ped.-teol. Sibiu a. 1909—10.

lă a fost primit cu deosebit elan. Cu vântul lui de deschidere îl aud parcă și azi. Ne-a lăudat pentru inițiativă, ne-a sfătuit să fim cuminiți, ne-a încurajat și ne-a însuflețit la muncă. Constituirea societății s'a făcut deocamdată după statutele existente ale societății comune, până ne vom lucra statutele noastre. Prof. Dr. P. Șpan a fost aclamat președinte, scriitorul acestor rânduri vicepreședinte și câțiva colegi ca membri în comisia literară. Vicepreședintele era în același timp și președinte al comisiei literare, unde se triau lucrările și cele bune se treceau apoi în fața societății. Dr. P. Șpan a propus ca revista noastră să se cheme „Zorile“. Până la finele anului școlar, revista noastră „Zorile“ a apărut în 18 numere de câte 16 pag., scrisă cu mult gust de către cel mai bun caligraf din secția pedagogică. Titlul lucrărilor și literile mai mari dela începutul aliniatelor au fost scrise cu mult decor ornamental. Revista „Muza“ a secției teologice a apărut în acel an abia în 8 numere de dimensiuni similare cu a noastră. Astfel i-am întrecut. Dar i-am întrecut nu numai în anul acela, ci și în anii următori. Colecția revistei se compacta la finele anului școlar. Imi reamintesc

că în cea dintâi colecție a „Zorilor“ adică în cea din anul 1906—7 am publicat și un frumos număr de doine și cântece populare aranjate pe note, din o colecție a mea proprie. În Nr. 1 al revistei pe pag. întâia, deci ca introducere, am publicat o poezie a mea, inspirată din însuflețirea situației, în care vorbeam de idealul ce ne preocupa în acele vremi și de munți, ce despart frații, pe care Dumnezeu și virtutea noastră îi vor prăbuși odată. Din acea poezie, profesorul meu Dr. P. Șpan mi-a eliminat vreo două strofe, spunându-mi cu bunătațe în fața societății, că idealul nostru de atunci, trebuie mai mult simțit decât scris și mărturisit. Ce vremuri au mai fost și acelea!

Amintesc acestea nu pentru a aduce vreo laudă cuiva, ci pentru a caracteriza fondul de gândire ce stăpânea sufletul acelor vremuri, care încep a trece în zarea uitării.

Dar de dragul adevărului nu pot să retac că societatea noastră literară la început n'a mers tocmai după așteptări. Viața ei a fost tulburată din când în când de ambițiile unorora, care ar fi dorit să ocupe demnități în societate și de acei cărora li se respingeau lucrările.

Din cauza aceasta președintele Dr. P. Șpan mi-a exoperat liber parcurs la poarta institutului care se închi-dea la 7^{1/2} seara — lucru destul de mare — ca să țin mereu contact cu el, să-i dau referințe asupra societății și să primesc sfaturile și îndrumările necesare. Imi spunea seara, când pleca dela cursuri, unde să-l caut și la ce oră. De multeori îl căutam acasă, alteori la restaurant, unde lua cina cu alți profesori dela școala noastră. La restaurant mă chema la masă lor, mă întreba dacă am cinat, îmi plătea câte un pahar cu bere și asistam la discuțiile lor înțelepte. Cât am profitat din acele discuții! Urmau apoi chestiile societății noastre. Uneori uitând să ia bani cu sine să plătească masa, mă trime-tea acasă la el să-i aduc. Du-te — îmi spunea — și ia cheia camerei din cutare loc, caută apoi cheia în cutare loc, descuie lădița cutare, ia atâția bani, pune cheile iar la loc și adu-mi banii aici.

Camera lui simplă de aspect, cu o măsuță în mijloc pe care sta în permanență opera dascălului său Dr. W. Rein, frumos legată și cu litere de aur, apoi două scaune, un pat, un dulap și un spălător. O femeie bătrână, chiriașă și ea în aceeași clădi-

re străină, îi făcea curăţenie. Totul simplu, așa cum era vorba lui, zâmbetul și sufletul lui curat, sincer și sobru. De acest om cu o personalitate atât de aleasă și de care am stat atât de aproape ca un copil al lui, mă leagă atâtea amintiri înălțătoare, care azi când mă gândesc că sunt peste 25 de ani de atunci, mă înduioșează până la lacrimi". (N. Bembea)³¹).

Mai aproape de cei mici. — „Contribuția lui P. Șpan la organizarea școlii de aplicație a fost deosebit de importantă. Necesitatea ei deși a fost semnalată în Sinodul Arhidiecezan încă în anul 1870 de către pedagogul I. Popescu, ea n'a devenit o realitate decât în urma hotărârii Consistorului, în anul 1898. Până aci practica pedagogică, puțină câtă se făcea, candidații erau siliți să o facă prin școlile primare confesionale din Sibiu. În anul 1892 Șpan în urma însărcinării pe care a primit-o dela conferința profesorală a Institutului, întocmește un întreg plan de activitate pentru această școală. Noi expunem acest

³¹) Dr. P. Șpan, profesorul..., Luceafărul An. III, 1936.

raport mai amănunțit fiindcă sunt vederile unui dascăl începător, vederi, care după cum arată cărțile sale de Metodică, Didactică și Pedagogie, prea puțin au fost modificate.

„O școală practică — ne spune el în acest raport — care să corespundă pe deplin destinațiunii sale trebuie astfel întocmită, încât în aceea să se oglindeze întreaga viață școlară, atât din punct de vedere al predării raționale din deosebitele obiecte de învățământ, cât și al vieții ei externe: local, bănci, hărți, mijloace de intuițiune etc. pentruca astfel elevii să învețe a cunoaște din intuițiune proprie cerințele unei școale bune“. O altă cerință tot atât de esențială ca și cele precedente este și aceea „de a avea un învățător care să se poată ridica la nivelul cerut de știința Pedagogiei de azi și să fie capabil de a propune conform principiilor metodice ale acestei științe“, pentrucă numai cu un învățător bun „e posibil a se arăta modalitatea cum cunoștințele teoretice, ce se predau elevilor de pe catedră pot fi aplicate în practica școalei“. Astfel cu toate silințele nu vom ajunge la rezultatele dorite și nici nu se va „introduce un nou

spirit în sânul învățătorimii noastre". Convins fiind că arta educației necesită o oarecare dibăcie în a aplica principiile ei, cunoscute teoretic, fixează mai de aproape împrejurările absolut necesare pentru a ajunge la această dibăcie. „Spre scopul acesta ar fi de lipsă ca elevii pedagogi să aibă anumite ore de ospitare (asistență) pe lângă orele când au să propună ei înșiși. Mai departe ar fi de dorit ca elevilor să li se împartă obiecte de învățământ, având să propună continuu un timp mai îndelungat, după cum ar permite numărul elevilor din cursul III pedagogic, iar învățătorul din școala practică să fie supraveghetor în decursul instrucției, pentru ca să nu se facă greșeli din punctul de vedere al materialului și al metodei. Instrucția deci să o îngrijească elevii pedagogi sub continua supraveghere și conducere a învățătorului dela școala practică“.

Mai cere apoi ca fiecare elev să fie obligat să țină una sau mai multe lecții de model în fața colegilor, a profesorului de pedagogie, eventual și a altor profesori. În o altă oră să se facă critica lecției. Critica să fie prezentată în scris de către un elev însărcinat de mai înainte

cu aceasta. La observările acestuia se adaugă cele ale colegilor, ale profesorului de pedagogie și a celorlalți profesori prezenți³²⁾.

Cine nu vede în aceste propuneri sistemul seminarului pedagogic-universitar dela Jena cu acel „Theoreticum, Practicum și Criticum“.

„Acest plan n'a putut fi aplicat iar secția pedagogică a Seminarului pedagogic-teologic a rămas și pe mai departe fără școală de aplicație; învățătorul dela școala unde se făcea practica departe de a fi corespuns cerințelor unui învățător model.

La începutul anului școlar 1892—93 a încercat personal să-și formeze învățătorul și pe elevi în spiritul noilor metode de predare, propunând însuși câteva lecții în fața lor. Osteneala însă i-a rămas zadarnică în ce privește pe învățător, pentru că acesta n'a reușit să-și însușească tehnica metodologică. Cu elevii a apucat alt drum. Le-a dat o istorioară morală ca să o prelucreze în scris după treptele formale. Le-a corectat-o la toți, apoi a designat pe doi inși să o predea, primul primele două trepte, cel de al doilea res-

³²⁾ Concepțiile și realizările art. cit. pg. 16.

tul de trei. După lecție, în o altă oră, s'a făcut critica, unul dintre elevi citindu-și observațiile făcute în scris, au complectat alții și în urmă profesorul „căutând în felul acesta a ne corecta și învăța unii pe alții și a stârni astfel un fel de emulație între elevi“. Lecțiile următoare au fost prelucrate numai de cei designați. A întocmit însă așa ca din fiecare obiect de învățământ să se predea cel puțin două lectii în fața tuturor, urmându-le criticile corespunzătoare în scris și oral.

Incercările făcute până în anul 1898, în împrejurări nefavorabile, i-au dat posibilitatea să-și formeze un sistem, pe care l-a aplicat în întregime de aci încolo în „Școala practică a Seminarului pedagogic-teologic“³³⁾ care nu era alta decât școala primară susținută de biserica ortodoxă din Sibiu—Cetate, pe care Consistorul o atașează în acest an Institutului în urma raportului pe care-l face Dr. P. Șpan. Modificările aduse în cursul timpului planului schițat mai sus nu au nicio importanță.

³³⁾ Conceptiile și realizările etc. art. citat p. 16.

Inzestrarea acestei școale cu mobilierul și materialul didactic necesar e rezultatul muncii stăruitoare a profesorului Șpan. O parte din materialul didactic l-a procurat pe cheltuiala sa proprie, alta la stăruința lui l-a dat Institutul organizând-o astfel, ca în adevăr să fie model³⁴⁾.

Din aceeași nevoie a răsărit ideea întemeierii unui *fond al Muzeului școlar*, idee propusă de profesorul Șpan conferenței profesorele, care a și aprobat-o. (17 IX. 1910). S'a apelat la contribuția bănească a absolvenților — învățători și preoți — ca din fondul astfel realizat să se satisfacă aceleași nevoi didactice. Deși suma strânsă la primul apel a fost mică, cu ea s'a pus bază unuia dintre cele mai necesare fonduri. Moartea însă nu i-a mai permis să-i vadă roadele.

„Deosebit de interesante erau lecțiile practice, pe care însuși le făcea cu copiii de curs primar, dela școala de aplicație a seminarului pedagogic. Aici avea adevărate inspirații spontane. Indată ce intra în

³⁴⁾ Dr. P. Șpan și Școala de aplicație a Seminarului „Andreian“ din Sibiu, de C. Popa, Vatra școlară, 1911, p. 155.

lecție, între el și copii se întetea imediat o discuție plină de vervă și veselie, parcă erau toți electrizați. Era atât de meșter în punerea întrebărilor, încât nu era copil, cât de mediocru, care să nu-i poată da răspunsurile așteptate. Întrebările lui erau de o măiestrie de artist. Curajul copiilor creștea din clipă în clipă. Se putea coborî în chip uimitor la mentalitatea copiilor și-l simțeai trăind momente fericite în viața lui destul de sbuciumată. În lecțiile practice avea asigurată în chip strălucit, rezolvirea celor mai grele probleme științifice și scotea cu rară ușurință concluziile practice și percepțiile de idealuri morale pentru viața celor mici. Ora lui de lecție practică cu copilașii era o adevărată revelație sufletească, de cel mai înalt grad pentru toți cei de față. Cât de mici ne simțeam noi în fața lui la acele ore!³⁵⁾

La propunerea lui conferința profesorală acceptă inițierea unei colecții în vederea ajutorării elevilor săraci dela școala de aplicație, cu cărți, rechizite școlare și chiar îmbrăcăminte.

³⁵⁾ Dr. P. Șpan, profesorul, art. cit. rev. Luceafărul Nr. 9, 1936, pg. 4.

La începutul fiecărui an școlar „ venea în școala de aplicație și făcea cunoștință cu elevii noi. Pe cei vechi îndată îi recunoștea și foarte rar se întâmpla să-i scape din vedere numele vreuniă.

Se interesa de starea și poziția părinților elevilor și din cunoașterea acestora făcea combinații biniemerite la capacitatea elevilor.

Cu elevii trata foarte amical; era totdeauna vesel când se afla între copii. Îi plăcea sburdălnicia lor, alergările și jocurile din pauză. De multeori se așeza în rând cu ei la joc, ceea ce le făcea mare plăcere elevilor, din care cauză îl și iubeau mult.“

Și cernită le-a fost, acestor copii, ziua în care au aflat de moartea dascălului lor drag, iar ochii și voaie de lacrimi au vărsat ca să domolească durerea simțitoarelor lor inimi³⁶⁾.

Așa a înțeles el pe dascălul model cum însuși a reușit să fie întru toate în școala celor mici, iubindu-i din inimă și muncind cu tot sufletul pentru ei. Pildă vie pentru ucenicii săi.

³⁶⁾ C. Popa, art. cit., *Vatra școlară*, 1921, pg. 155.

„Toate-s vechi și nouă-s toate“.

— „Cele mai de seamă curente pedagogice ale zilelor noastre își găsesc obârșia în trecutul istoric fie mai apropiat, fie mai îndepărtat. Dacă ele nu s'au putut impune, când au apărut, se datorește împrejurărilor materiale și sociale nefavorabile. Reluate cu tot mai multă stăruință au reușit să capteze atenția educatorilor și să-i determine pe aceștia să le aplice în practica școlară. Așa s'a întâmplat cu studiul individualității și individualizarea învățământului și educației, autoconducerea clasei, orientarea profesională, cantinele școlare, etc. Ideile acestea le găsim și la Șpan, unele din ele ca un rezultat al școlii în care s'a pregătit, altele în urma practicii de dascăl.

a) Individualizarea învățământului și educației. La Seminarul pedagogic de pe lângă Universitatea din Jena se pusesese în practică acest principiu. Aici, ne spune Șpan, „se studia natura individuală, ba chiar era pus anume pe cine să studieze practicantul din punctul de vedere al talentului, al iubirii față de părinți, a atențiunii etc.“³⁷⁾ Aceste observări

^{37, 38)} Întrebări de educațiune... pg. 127.

se notau și din cazurile speciale se scoteau regulile generale referitoare la natura spiritului respectivului elev. Iar de câteori era să se aplice vreo pedeapsă mai însemnată, se avea în vedere aceste observații, luându-se în discuție, atât greșala, cât și modalitatea cea mai bună pentru îndreptare³⁸). Sub impresia acestei practice precum și a ideilor lui Herbart, care susținea necesitatea de a cunoaște individualitatea, și Șpan e de părere că „toată educațiunea, dacă e să se poată realiza succesele dorite, are să se bazeze pe individualitate, să încopce cultura sa la cunoștințele, simțămintele, dorințele, voințele care constituiesc individualitatea elevului, parte îndreptând ceea ce e de îndreptat și dând spiritului aceluia o constituțiune bine organizată³⁹). Ca profesor a pus și în practică aceste idei făcând observații individuale asupra elevilor săi, notându-le în carnete speciale.

b) Autoconducerea clasei socotită ca unul dintre cele mai bune mijloace ale educației sociale o găsim la Șpan sub titlul de „Justiția școlară“.

³⁹) Individualitatea în educațiune, în Anuarul Școlii civile de fete, Sibiu, a. 1889—90 pg. 14.

Este o idee pe care a împrumutat-o de la Ziller.

c) Orientarea profesională ca principiu, fără spécificarea mijloacelor și formelor în care să se aplice, la fel o crede necesară, pentru că „numai atunci când societatea va fi știut să distribue ocupațiunile vieții omenești după aplecările individuale va putea să ia cultura omenească acel sbor puternic, care să o înalțe către scopurile ideale ale omenirii⁴⁰⁾).

d) Cantinele școlare, ca o instituție introdusă la noi de Spiru Haret, le consideră ca cel mai bun mijloc pentru îngrijirea copiilor în ce privește hrana, în special în cătunele de munte⁴¹⁾).

Din problemele școlare ale zilei.

— Problemele de educație și învățământ ale zilei încă l-au preocupat pe Șpani într'o măsură destul de mare, iar soluțiile pe care le-a dat, fără îndoială au fost cele mai bune.

a) Problema feministă. „Se pune destul de intens spre sfârșitul veacului trecut și în sânul intelectualii-

⁴⁰⁾ Programa Școlii civile de fete, a. 1888—9 pg. 13.

⁴¹⁾ Lectii de Pedagogie, pg. 81.

tății poporului nostru. „Astra“ însăși fuase chestiunea în mână și-i dăduse o rezolvire prin înființarea Școalei civile de fete.

Span crede că o emancipare sănătoasă a femeii însemnează a-i da posibilitatea să se pregătească pentru cariera care corespunde firii ei și unde nu poate fi înlocuită de nimeni, iar „cine nu admite aceasta, nu cunoaște femeia și nici importanța misiunii ei“. Căci „dela o îndeplinire conștiințioasă a acestora (mamă și gospodină) atârnă în mare parte fericirea și nefericirea popoarelor“⁴²⁾. De aceea cere pentru fete o cultură generală multilaterală de o parte și o cultură specială pentru chemarea lor în viață de alta. Pentru acest lucru dă un întreg plan de învățământ corespunzător elementelor culturale ale timpului și naturii individuale a femeii. Astfel cere ca la istorie să se aleagă tipuri de femei din trecut, care au excelat ca mame, soții și gospodine bune; la Științele naturale să se studieze mai ales plantele care se folosesc în bucătărie; la Fizică și Chimie în special să se aibă în vedere apa, aerul, căldura, lumina cu însușirile lor

⁴²⁾ Intrebări de educațiune... pag. 90.

fizice și chimice, iar în legătură cu ele să se stăruie asupra Igienei; la Aritmetică să se dea probleme din cercul de ocupații ale unei gospodine; Geometria să prezinte formele cu care se întâlnește la lucrul de mână; Geografia să fie predată numai ca o știință ajutătoare Istoriei și Științelor naturale; la Limba română să se aleagă poezii și bucăți de citire care satisfac scopul fixat. Se pot învăța și limbi streine. Dintre ramurile artei, muzica și pictura încă sunt necesare cel puțin pentru înțelegerea operei de artă.

b) Examenele. Sistemul vechiu al examenelor din școala primară cerea ca semestrial să se facă examene pentru a arăta publicului progresele făcute în școală. Șpan se ridică contra lor, pentru că în felul în care erau concepute nu aduceau niciun folos și nici nu putea arăta publicului ceea ce dorea. „Examenele nu trebuiesc să prezinte aspectul unei producțiuni, pentru care anume s'ar fi făcut cine știe ce preparări. Ele au să fie niște sărbători școlare, care să desvolte în elevi simțăminte de iubire față de școală, simțăminte de îndeostulare sufletească, că și-au îndeplinit o muncă îndelungată; ele au să deștepte în ei convingerea că

capitalul lor spiritual s'a înmulțit, că modul lor de a ști judeca a câștigat în decursul unui an⁴³). Propuneri în acest sens, în calitate de deputat sinodal, a făcut chiar în Sinodul Arhidiecezan.

c) Organizarea profesorilor noștri secundari. Se pusese problema alcătuirii unei asociații a profesoriilor secundari dela școalele românești din Ardeal. Șpan discutând chestiunea fixează câteva puncte: 1. Ea să fie a tuturor instituțiilor românești indiferent confesiunea; 2. Să discute probleme pedagogice în legătură cu învățământul și educația. 3. Poziția socială a profesorului. 4. Salarizarea⁴⁴). Șpan fusese delegat chiar din partea conferinței profesoreale a Institutului pedagogic-teologic dela Sibiu în comisiunea care avea să redacteze statutele unei astfel de organizații.

B) SCRITORUL.

In ajutorul celor mari. — Activitatea de profesor și educator a lui

⁴³) Idei pregătitoare în *Pedagogie*, pg. 116.

⁴⁴) Organizarea profesorilor noștri secundari, în *Telegraful Român* din 23, II. 1910.

P. Ș. s'a complectat cu o serie de cărți din domeniul științelor pedagogice. Admirator și purtător al unui profund respect față de fostul său profesor de pedagogie, I. Popescu, ani de-a-rândul i-a folosit manualele acestuia în prelegerile sale, manuale pe care le consultau și elevii săi. Stilul rigid, expunerea prea științifică însă era greu de pătruns cu mintea unor tinerii de 15—16 ani. Șpan și-a dat seama de aceasta. Cu spiritul său practic, bun observator al vieții zilnice din care se putea scoate atâtea exemple la nivelul mintal al elevilor săi, a împetriștat teoriile lui Popescu cu variate pilde și le-a simplificat atât de mult, încât le putea înțelege oricine. „De aceea comparând stilul lui Șpan cu acela al înaintașului său, Popescu, rămâi cu impresia că bagatelizează știința Pedagogiei. Simplitatea expunerii, exemplele și imaginiile luate din viața dela țară, limbajul popular cu fraze și expresii prinse din gura țaranului nostru îi dau coloritul acesta⁴⁵⁾).

Iată cum exemplifică de ex. procesul actului voluntar și caracterul:

⁴⁵⁾ Conceptiile și realizările... art. cit. pg. 13.

„Mai mulți copii se scaldă în Arieș. După ce s'a sfârșit cu scaldă, în urma firii lor neastâmpărate, unul din ei face propunerea să se joace de-a popicele, altul propune să se joace de-a mâța oarbă, al treilea însă zice: „Copii, eu știu altceva mai bun! Colo, la badea Nicolae în grădină, sunt niște mere oarzine! Să mergem acolo, să luăm mere că mai bine va fi!“

Ideea asta iute prinde și respectivul numai decât își găsește tovarăși care îl secundează. Se discută cu tot focul asupra acestui lucru. Unii sunt de părerea să nu meargă, că e acasă femeea lui Nicolae și-i va putea zări. Alții că nu e bine să mergem în grădina altuia și să o jupăim, că așa ne-a învățat tata și domnul învățător, că la a altuia să nu lăcomim, așa ne spun și „cele zece porunci“; se găsește unul, care le atrage luarea aminte asupra întâmplării lui George a Cucului, care a fost prins în cireșul Ardeleanului și a fost bătut bine.

Cu toate acestea majoritatea nu se dă îndărăt. Ea răspunde: „Astea sunt fleacuri, l-a prins că a fost om slab de picioare, pe noi nu ne prinde. Apoi știți voi ce bune sunt merele acelea! Nimenea în saț nu are așa mere dulci și gustoase. Știu, cum

într'o noapte s'a dus sluga noastră și a adus o jumătate de traistă și nime nu l-a prins". Mai încep să zică, că doară menele sunt lăsate de Dumnezeu și nu e niciun păcat. Altceva e, când ai furat ouă, ori vreo găină sau vreun bou. Acestea sunt păcate, celelalte cu poamele sunt lucruri iertate, că doară în sat la noi, toți oamenii se suie în pomii altora și iau poame.

Atâta vorbindu-se în dreapta, în stânga, cu timpul se maște pofta de a gusta atari mene și în aceia care nu le gustase încă. Vine imaginația și prin puterea ei mărește această poftă.

Rezultatul este: că toți se invoiesc și se hotărăsc să meargă să iee mere. În stadiul acesta mai restează să facă planul, cum să meargă. Unul mai guraliv, mai cutezător zice: „Eu voi merge, după mine să vie Ioan, apoi George; cutare să se ducă să pândească colo, iar cutare colo, ca să nu ne poată prinde“. Zis și făcut. Planul a fost dus în îndeplinire întru toate și a succes, după cum s'a plănuit și intenționat⁴⁶⁾. Exemplul îl analizează apoi scoțând etapele actului voluntar și calitatea morală a actului.

⁴⁶⁾ Lectii de Psihologie, 1906.

Astfel a știut Ș. să se coboare la nivelul mintal al elevilor săi, popularizând ideile herbartiene în școala românească. Este un merit incontestabil al lui nu numai că le-a făcut înțelese, ci mai mult că le-a făcut îndrăgite de o pleiadă întreagă de dascăli.

În acest spirit și în această formă și-a scris cărțile: Treptele formale ale învățământului (1896), Idei pregătitoare în Pedagogie (1902), Lecții de Psihologie (1907), Lecții de Didactică (1906), Lecții de Pedagogie (1908). Ele sunt rodul unei munci de peste un deceniu aplicat și verificat continuu în școala sa. Chiar prima sa carte — Întrebări de educațiune și instrucțiune, 1891, — o colecție de articole publicate în diferite ziare și anuare școlare, lăasă să se întrevadă acest spirit, deși năzuiește să se mențină în spiritul unui limbaj științific-academic.

Interesantă este încercarea unei metodici a Psihologiei, lucru care n'a apucat să-l realizeze nimeni până astăzi. E vorba de câteva lecții de Psihologie, lucrate după toate normele treptelor formale, publicate în Foaia scolastică dela Blaj (No. 18, 19, 20, 21 din 1903). A prelucrat astfel: Simțurile, Temperamentul, For-

marea ideilor, Mișcarea, Senzațiile, Asociația ideilor și Memoria. Numărul redus al profesorilor români de pedagogie, dintre care fiecare își avea metoda sa de predare, l-au făcut, probabil, să renunțe la continuarea acestor fel de lecții.

De dragul celor mici. — De o parte cerințele vremii, de alta dragostea nativă a sufletului său față de cei mici, l-au pus pe Ș. în situația de a scrie manuale și pentru cursul primar. Astfel dă la lumină: *Povești pentru anul I școlar* (1901), *Noul Abecedar* (1906), *Cartea de citire a II-a* (1907), *Poveștile în educația școlară* (1906). Moartea nu i-a mai lăsat timp pentru editarea cărților de citire pentru clasa a III-a și a IV-a, al căror material îl avea adunat deja aproape complet. Prima carte, *Povești pentru anul prim școlar*, o reeditează în anul 1905 punând în fruntea ei un studiu amănunțit și temeinic despre „Insemnătatea poveștilor în educație”; de aici și titlul cărții „*Poveștile în educația școlară*.”

„*Povești pentru primul an școlar*” ca și „*Poveștile în educația școlară*” conțin un număr de șase povești: *Mama și fetița*, *Capra cu trei iezi*,

Baba mesăgioasă, Fata săracului cea isteată, Fata bărbată și fata leneșă, Ispracnicul pocăit — expuse în formă de lecții practice, după principiul treptelor formale. E un fel de Metodică ajutătoare în clasă I.

În „Noul Abecedariu“ se folosește de „metoda cuvintelor normale“. Prin aceasta vrea să scoată din învățământ „metoda mecanicistă“ a învățării cititului punând în locul ei cugetarea liberă. Cuvintele analizate în Abecedar nu sunt luate la întâmplare, fie chiar din lumea copilăriei, ci dintr'un grup de idei pe care elevii și le-au însușit mai înainte, învățând o poveste. Această poveste, care trebuia să premeargă învățarea cititului, este „Mama și fetița“. Povestea este nepotrivită pentru copii; e prea lungă și pe lângă fantasticul prea exagerat e pătrunsă de un scepticism cu totul nepotrivit sufletului copilăresc⁴⁷⁾. E vorba de o mamă a cărei fetiță moare. Cuprinsă de durere mare, pleacă în urma ei. După multe peripeții ajunge pe lumea cealaltă, în raiu. Acolo, îngerul i-o arată. Era transformată într'o floare. Dar înainte de a și-o lua înapoi, îngerul îi arată toate durerile prin ca-

⁴⁷⁾ O. Ghibu: Istoria literaturii diactice II. pg. 58.

re era să treacă fetița în viață. Atunci mama se împacă cu gândul că tot e mai bine dincolo de mormânt, decât în lumea aceasta și se reîntoarce fără fetiță. Ideea însă de a alege dintr'un singur loc toate cuvintele analizate în abecedar e de sigur o idee ingenioasă, pe care am putut-o vedea realizată mai corespunzător sufletului copilăresc abia în zilele noastre în unele manuale dela noi.

Celelalte povești, folosite la citire sunt mai fericit alese; sunt și nuvele între ele. Astfel are din Ispirescu, Creangă, I. Brătescu-Voinești, deci literatură națională.

În cartea de citire a II-a plecând dela scopul educației: formarea caracterului, aranjează materialul după principiul cultural-istoric și al concentrației. În prima parte dă povestiri religioase educative din V. T. — Avram, Iosif etc., — legende și basme naționale relative la viața omenească. În partea a doua dă material referitor la viața naturii, însă tot în legende și povești, din autori clasici. Folosește acest gen literar bazându-se pe motivul psihologic că deșteaptă mai multă plăcere, atențiune și interes. Printre ele dă și poezii adecvate gradului de pricepere al elevilor.

Greutatea esențială o pune însă totuși pe personalitatea învățătorului. „Intr’o vreme când manualele școlare suferă de mult mai multe neajunsuri decât cele de azi, fie din cauza imitației după cele străine, însă neadaptate nevoilor noastre, fie din cauza expunerii greoaie sau a metodelor prea puțin psihologice, P. Ș. susține că „misiunea unui învățător e cu mult mai înaltă, decât a-l face sclavul unui autor, a-l face de multeori o păpușă în mâna aceluia care a scris cartea, lăsându-se să fie purtat de împărțirea și sistemul cărții respective“⁴⁸). O atitudine receptivă a învățătorului față de manual produc o altitudine similară din partea elevului, în urma căreia memorizează în mod mecanic și reproduce la fel tot ce se spune acolo. „Nu sunt — spune el — contra cărților de școală, ci numai a modului cum ele astăzi se uzitează. Doresc să văd mai puține manuale pentru elevi și mai multe pentru învățători (profesori), doresc să nu le văd folosite în școală, decât ca o complectare, amplificare a celor desfășurate de învățător (profesor) în școală și nici

^{48, 49}) Idei pregătitoare în pedagogie, p. 115, 116.

decât ca manuale indispensabile pentru fiecare, pentrucă mă tem să nu se introducă prin aceasta un „Bücherverbalismus“⁴⁹). Este o măsură pe care o crede necesară pentru a înlătura mecanismul din învățământ“⁵⁰).

Cinstind memoria înaintașilor.

— Stăpânit de spiritul înaintașilor săi și voind să aducă un modest omagiu muncii, pe care o seamă de profesori ai Institutului pedagogic-teologic, crescuți de Șaguna, au închinat-o bisericii și meamului, a scos o carte: Școala lui Șaguna (1900), în care cuprinde, în câteva trăsături caracteristice viața și activitatea acestor colaboratori ai lui Șaguna. Aici vorbește despre Șaguna ca bărbat de școală; descrie apoi, viața și activitatea lui Nicolae Popea, mai târziu episcop de Caransebeș, a profesorilor Ioan Popescu, Dr. Daniil Barcianu, Dr. Ioan Crișan, Visarion Roman, fruntașul economist de apoi, a asesorilor Zaharia Boiu și Nicolae Cristea, redactorul Telegrafului Român, învățătorilor G. C. Bellissimus și Bota-Tuducescu-Andrees-

⁵⁰) Concepțiile și realizările... art. cit. p. 116.

cu „Mai publică separat „Viața și activitatea profesorului Dr. Barcianu“ (1903), în același sens.

Conducător de revistă. — În anii 1897—1900, sub conducerea profesorului Dr. D. P. Barcianu și cu colaborarea colegilor săi profesori, între care și Șpan, apărea aci „Foaia pedagogică“, o revistă pentru îndrumarea învățătorilor în nevoile lor școlare și de educație a maselor. Imprejurările au silit-o să apună spre durerea celor ce și-au dat obolul lor în vederea susținerii ei. De atunci intenția reînvierii unei reviste pedagogice făcea naveta între Consistor, părintele spiritual al oricărei încercări de natura aceasta și Consiliul profesoral al Institutului ca organ ce era chemat să întreție viața revistei prin colaborarea profesorilor. Șpan a fost delegat în mai multe rânduri în comisia pentru înființarea unei astfel de reviste, ba se angajează chiar și cu redactarea ei⁵¹⁾. Dela o vreme însă, plictisit se vede de atâtea intenții bune, care nu mai luau ființă, s'a hotărât să o scoată

⁵¹⁾ Actull Nr. 4.837 școl. din 9.V 1902 și Nr. 4.465 școl. din 12.VI, ale Consistorului din Sibiu.

singur cu patru colegi — Dr. I. Lu-
paș, azi profesor universitar și mem-
bru al Academiei, V. Stan, azi vica-
rul Mitropoliei Ardealului, T. Popo-
vici, prof. pens. cunoscutul com-
pozitor și N. Vătășan, prof., mort
de timpuriu. Se bizuia pe sprijinul
material al atâtor generații de
dascăli și preoți instruiți de el, care
cu abonamentul lor plătit regulat ar
fi putut acoperi tiparul și poșta. Ast-
fel ia maștere revista „Vatra școlară“.

O încercare neiesbutită mai făcuse
în anul 1900, făcând să apară revista
„Pedagogia nouă“ în fascicule luna-
re de 1^{1/2} coală. Numărul prim con-
ținea un apel către învățători, arti-
colul „Un orfelinat“ de P. Șpan, lec-
ții de Psihologie tot de Ș. și mici in-
formații. Însă la atât a rămas toată
viața acestei reviste⁵²⁾.

În apelul adresat învățătorimii ro-
mâne cu care trimitea în lumea
noastră școlară această revistă, vi-
brează nu un suflet dornic de mări-
re ci o minte conștientă de rosturile
ei și o inimă plină de dragoste față
de cei trimiși pe toate meleagurile
Ardealului pentru îndrumarea și lu-
minarea țărănimii noastre.

„A sosit timpul, ne spune acest

⁵²⁾ Foaia școlastică Nr. 4, 1900.

apel, ca și dăscălimea românească să iasă din ascunzișul vremii la lumina zilei. A sosit momentul ca și dascălii români să părăsească vechile culcușuri și să pășească pe câmpul deschis al muncii, pe care să-și cerce puterile atâta vreme nebagate în seamă, ba chiar disprețuite.

Disprețul îl vom frânge, dacă în concurența generală, la care sunt angajate toate forțele societății omenesti, ne vom ști validita forța noastră, depusă întru cultivarea neamului românesc de mâne⁵³).

Își pusese nădejdea în învățătorii mai tineri, și scrie în același apel — „pe seama lor o redactăm, ale lor interese voim să le servim și a lor înălțare o dorim“

Un astfel de organ e tot atât de indispensabil pentru luminarea și cultivarea ulterioară, ca și cum e pâinea de toate zilele. Învățătorul care nu va căuta să se perfecționeze uită și ce a învățat prin seminare, până ce în urmă se rustifică de tot⁵⁴).

În acest scop revista anunță că va cuprinde: 1. articole pedagogice bazate pe cercetările științifice cele

⁵³, ⁵⁴) Vatra școlară, An. I, Nr. 1, pg. 1—2.

mai nouă și mai bune; 2. lecții practice model; 3. o rubrică cu necazurile, lipsurile, durerile și dorințele învățătorilor; 4. dări de seamă asupra cărților de Pedagogie bune sau a acelor care au legătură cu școala; 5. chestiuni de organizare și administrație școlară.

„Pășim deci cu toată încrederea înaintea învățătorimii și așteptăm dela ea să ne întâmpine cu aceeași căldură sufletească, cu care ne apucăm de muncă întru numele Domnului“ — sunt cuvintele cu care se încheie apelul.

Și s'a ținut de cuvânt. Articole temeinic studiate, lecții practice conștiincios lucrate, informațiuni bogate, dări de seamă și recenzii obiective au format materialul primului an de apariție. Și totuși în fruntea ultimului număr din primul an apar sub titlul „La despărțire“ câteva cuvinte pline de durere și revoltă, iscălite de însuși redactorul revistei: „Ne e greu să zicem cuvintele: la despărțire! căci asta însemnează o mare rușine pentru noi învățătorimea ortodoxă română din Transilvania și Ungaria“, care a cerut cu toate ocaziile înființarea unei reviste de specialitate, iar când o au nu o sprijinesc nici cu scrisul, nici măcar cu a-

bonamentul. „Ne despărțim cu durere, da făgăduim că iarăși o vom învia, făcând ca să încălzească din nou „Vatra școlară“ pe învățătorii care doresc căldură și lumină sufletească. Ne despărțim, ca să ne revedem și mai cu dragoste și cu mai mult dor, căci numai așa putem spera: spor și izvor alinător pentru sufletele amărîte ale învățătorului nostru dela sate“.

Nu mult timp a durat această despărțire căci abia după un an revista reappare. Indemnurile ivite din partea celor dornici de a avea un organ de publicitate, îndrumător în nevoile de educație și învățământ ale școlii noastre populare, au făcut „Vatra școlară“ să reapară. De astădată comitetul de redacție, pe lângă doi profesori seminariali, cuprinde 12 învățători, dintre cei mai destoinici. Era un indiciu despre noua orientare a revistei: dorea să arate și mai vădit că „Vatra școlară“ va fi o vatră, pe care mereu va arde focul sacru al iubirii de neam, al iubirii tinerimii și dascălului român; că — Al ei foc va încălzi și va lumina cărările ce duc la îmbărbătarea, prosperitatea și mulțămirea sufletească a dascălimii noastre.

Vom căuta — spune Șpan — să

pândim pulsația sufletească a învățătorimii noastre și după aceasta ne vom îndrepta lucrarea noastră, căci nu altceva dorim, decât să slujim cu nevla vie la altarul școalei române⁵⁵⁾. Și acest lucru era mai realizabil cu o mână de dascăli destoinici, buni observatori și spirite practice.

Cu un astfel de program și cu oamenii pe care singur și i-a format, a reușit să pună bază solidă acestei reviste, care i-a supraviețuit sub conducerea fostului profesor Dr. V. Stan. Necazurile însă nu s'au isprăvit. Amărit scria în 25.XI.1909 unuia dintre colaboratorii săi (I. Șuteu, inv.): „Nici colegii mei nu m'au sprijinit, nici alții profesori de pe aicea, așa încât toată grija a căzut pe mine; lucrarea deoparte, dări de seamă, informațiuni, etc., corectura primă și a doua, până și administrația și expediția. Le-am purtat cu resignațiune, dar m'au obosit. Abonații nu au trecut numărul de 210 și nici aceia nu plătesc regulat. Nu știu ce voi face în viitor. M'am săturat de atâta indolență“. Cu anul 1910 partea administrativă o ia profesorul V. Stan, rămânând însă și colaborator.

⁵⁵⁾ Vatra școlară, An. 1909, pag. 2—3.

Prin buna lui administrație, numărul abonaților se ridică la 400. Cei șase colaboratori primenindu-se cu învățători, harnici scriitori, a ajuns să poată rivaliza nu numai cu revistele de dincolo de Carpați ci și cu cele străine, de natura acestora.

Prin „Vatra școlară“ P. Șpan a menținut viu contactul cu foștii lui elevi și le-a clarificat unele probleme de Pedagogie pe care în școală poate nu le-au judecat în lumina lor reală. Astfel încă în primele numere accentuiază importanța vetrei părintești în educație și învățământ. De ea leagă întreaga muncă școlară, arătând modul cum învățătorul trebuie să se folosească de ceea ce copilul aduce cu sine în școală, de acasă. O a doua problemă puișă la punct în cadrele revistei este rolul limbii materne ca bază a idealului nostru cultural. Cere cultivarea ei din toate punctele de vedere indicând modalități și mijloace practice. Accentuiază însă că întreaga educație trebuie să urmărească formarea de caractere morale, scopul suprem spre care nizuiește orice muncă dascălească sinceră și desinteresată.

Nu uită însă nici pe învățător; necazurile și neajunsurile lui le scoate la iveală oridecâteori i se dă ocazia

și insistă pentru înlăturarea lor. Rubrica „Din viața dăscălească“ ține la curent pe cetitori cu tot ceea ce se petrece în sânul dăscălimii: discuții de anumite preocupări dăscălești, vieți de dascăli muncitori, examene, inspecții, etc. Tot aici stăruie pentru publicarea monografiilor școlare, pe care să le alcătuiască fiecare învățător în comuna sa. Ideea dela care pleacă acest îndemn este cât nu se poate mai practică și educativă. Căci ne spune el: „Cât de folositor ar fi, ca în toată comuna să se scrie istoricul școlii și al bisericii și apoi să se folosească ca material de învățământ în școală. O lucrare culturală pornită în direcția aceasta ar fi o nețăgăduită valoare pentru creșterea poporului nostru, de oarece copiii de mici s'ar deda a înțelege truda și osteneala înaintașilor întru ridicarea și înzestrarea acestor instituții și s'ar sălășlui în sufletele lor simțăminte de admirațiune și recunoștință pentru moșii și strămoșii lor, precum și îndemnuri și porniri nobile pentru munca lor viitoare“⁵⁶). Ideea a fost realizată tot în cadrele revistei de

⁵⁶) Vatra părintească în învățământ și educație, în Vatra școlară An. I, Nr. 4, pg. 102.

către unul din colaboratori (N. Bembea), care a scris monografia școlii din satul său natal unde era învățător (Banpotoc). I-a urmat apoi alții, traducând în faptă ideea profesorului lor.

Un capitol special este consacrat chestiunilor „din viața școlară“, care cuprinde observațiile dascălilor referitoare la greutățile ce le-au întâmpinat în cadrele școlii, în educație și învățământ, modalitățile prin care au încercat înlăturarea lor, bucuriile ce le-au oferit această viață, viața copilăriei, etc., tot atâtea chestiuni care învățau pe dascăl să se simtă în școală, în împărăția lui, veșnic scrutător și creator, să se lege de ea și de sufletul copiilor cu toată inima sa.

Lecțiile model, făcute de învățători, foștii lui elevi, nu sunt lăsate la o parte. Fiecare număr are cel puțin una din variatele materii de învățământ. Și pe această cale ține treaz interesul pentru învățământul metodic și sistematic. Iar faptul că aceste lecțiuni model sunt ale dascălilor înșiși, dă îndemn și încredere celorlalți la muncă.

Interesante sunt o serie de observațiuni psihologice asupra copilului și vieții școlare ale profesorului.

Span, făcute în numerile anului 1909. Ele relevă nu numai ochiul fin al observatorului ci și pe iscusitul îndrumător în arta observării. Iși îndeamnă foștii lui elevi și pe această cale să cerceteze temeinic viața școlară și sufletul copilului, ca măsurile ce le iau să se adreseze unei realități și să se bazeze pe acea realitate.

Iar în privința dărilor de seamă și a informațiilor, pune la curent nu numai cu ce apărea și se petrecea în țară ci cu tot ceea ce era vrednic de luat în seamă și dincolo de graniță în câmpul educației și instrucțiunii.

Așa a înțeles Span viața unei reviste pedagogice: îndrumătoare și ajutătoare în munca școlară, iar nu magazin de articole și informații pentru cei ce vreau să arate că sunt mai mult decât masa dăcălimii.

Colaborator la reviste și ziare. — Activitatea publicistică a lui P. Ș. nu s'a mărginit însă numai la atâta. Ea este resfirată prin nenumărate articole publicate în revistele și ziarele timpului. Așa putem găsi numeroase articole în Foaia poporului din Sibiu, Gazeta Transilvaniei din Brașov, Telegraful Român din Sibiu,

Biserica și Școala din Arad, Țara noastră din Sibiu, Foaia școlastică din Blaj, etc. Același suflet, condus de aceleași idei se descopere la fiecare pas: om de știință, pe care vrea să o pună în slujba neamului său.

C) INDRUMĂTORUL CELOR MARI.

Educatorul țaranului. — Născut din popor, P. Șpan a trăit pentru el. I-a cunoscut toate păcatele și i-a știut toate virtuțile. Primele a dorit să le vadă dispărând din sufletul și inima țaranului ardelean, pe cele de al doilea ar fi vrut să le vadă strălucind peste toată viața lui. Pe elevii lui, pentru această muncă îi pregătea, iar el n'a întârziat să încerce și direct a se pune în slujba acestei idei. Și își motiva așa de real această ni-zuință: „Țăria și mândria poporului român, mai ales în această patrie, o a format țaranul român, care a știut păstra prin veacuri neatinșă și neștirbită ființa noastră etnică. Și tot el, după toate semnele timpului, va rămânea și în viitorul mai apropiat scutul și pavăza ocrotitoare a acestei scumpe moșteniri, transmise generațiilor de azi (prin restrîștea atâtor vremuri trecute)⁵⁷⁾..

⁵⁷⁾ Educația țaranului nostru, în „Țara noastră“, Nr. 4, 1908.

Și tocmai de aceea cei ce sunt puși în fruntea acestei nații datori sunt să lupte pentru ridicarea țărânimii la un nivel de gândire și simțire superior. Căci — cum spune el — „pe aproape toată clasa noastră inteligentă poporul o nutrește, poporul o adapă, poporul o îmbracă și ea să nu se gândească a-i restitui nițică părțicea din ceea ce a agonisit prin sudoarea țaranului nostru? Bine să ne tragem seama că grea răspundere zace pe umerii intelectualilor în respectul acesta și posteritatea aspră judecată va lăsa să cadă asupra noastră a celor ieșiți din popor și nutriți de popor⁵⁸⁾).

Între anii 1905—1910 publică în „Foaia poporului“ — o gazetă pentru popor — sub titlul de „Scrisori pedagogice“, mai apoi „Scrisori social-pedagogice“, o serie întregă de articole în care scotea la iveală păcatele și virtuțile țaranului nostru. La fel în revista „Țara noastră“ într'un alt șir de articole, sub titlul „Educația țaranului ardelean“ încearcă să-i stabilească însușirile și să dea conducătorilor norme de urmat în educația lui. „Voesc deci —

⁵⁸⁾ Situația psihică în Munții Apuseni, în „Țara noastră“, Nr. 32, 1909.

scrie el în prima scrisoare de acest fel — să încep și cu ajutorul lui D-zeu să o duc, până unde va permite spiritul meu de observare și pricepere în materia cu care voesc a mă ocupa⁵⁹).

Pleacă dela scopul pe care-l urmărește țăranul nostru în educația copilului său: omul de omenie sau omul cu frica lui D-zeu. Căci sub „frica de D-zeu înțelege țăranul nostru totul, căci omul care se teme de D-zeu înconjură vrajba și primejdia, el nu aleargă pe cărări greșite, el nu-și bate capul cum să strice casa altuia, deci el e om de omenie⁶⁰). Acest scop e scopul cel mai bun posibil. Incearcă deci să precizeze mai întâi cine e om de omenie. Caracterizările sunt luate la întâmplare mai mult sub impresia evenimentelor zilei sau a situațiilor pe care i-a fost dat autorului să le trăiască. De aceea spune de ex. sub impresia evenimentelor de atunci că „nu-i om de omenie, care dă votul unui străin de neamul nostru“ sau „acelui român pe care ți-l recomandă un străin⁶¹). Consideră oameni de nimic pe cârtitorii fără motiv la adresa ve-

⁵⁹) Foiaia poporului, Nr. 5, 1905.

⁶⁰, ⁶¹) Foiaia poporului, Nr. 7, 1905.

cinului, pe gâlcevitori, pe cei ce înstrăinează ceea ce e al altuia, înșelătorii nepriceperii sau buneii credințe a altora, cei ce nu-și țin cuvântul dat, fățarnicii. Pe aceștia din urmă îi vede năpădind întreaga noastră viață socială, de sus până jos. „Arătați-i pe acești stricători de suflete cu degetul — îndeamnă el la adresa acestora din urmă — ca să vedem odată curățit ogorul nostru de această buruiiană otrăvitoare. Lucrați după putință, să vedem viața românească liberă de atari stârpituri! Căci ei sunt factorii distrugători a tot ce vrea binele neamului. Ei sunt omidele care găuresc frunzele copacului românesc și cearcă a-i suga măduva și a-i răpi puterea de viață numai ca ei să se mândrească cu titluri și onoruri care orbesc, cuceresc și cuceresc marea mulțime“⁶²). Tot în această categorie a oamenilor fără de omenie pune pe lingușitori sau „lingăi“ — cum le spune poporul — pe clevetitori, gâlcevitori, gazdele tâlharilor, bețivii, etc. Bun observator, îi știe descrie pe fiecare aparținând oricărei categorii, așa de bine, încât îți face o icoană precisă a scăderilor satului. Așa de exemplu, iată cum

⁶²) Foaia poporului, Nr. 20, 1905.

caracterizează pe gâlcevitori: „Sunt pe la satele noastre oameni numiți „gurăcască“, cari cât e lumea nu fac altceva decât stau pe la cele poduri din sat, pe la cele cărciume și deregătorii publice, cari cât e ziua nu fac altceva decât pândesc cuvintele oamenilor, ca să afle ceva să ducă mai departe și să producă zizanie între oameni“⁶³⁾

Mai târziu cu doi ani reia firul întrerupt al scrisorilor vrând să arate soluțiile de îndreptare a relelor ce bântuie poporul nostru. Sunt sfaturi și îndemnuri date direct țăranului. Așa față de spiritul certăreț al Românului, care duce la vrajbă și la pâră, dă sfatul ca „înainte de a te duce la avocat de 1000 ori să pornești și iarăși să te întorci, că vai amar e drumul ce duce la procatări și scump mai ai să-l plătești. Du-te mai întâiu la preotul locului și-i cere sfatul“⁶⁴⁾. Și numai dacă preotul nu-l poate împăca cu duhul blândețelor să meargă la lege. La fel să procedeze când ajung la gândul legii din certurile femeilor, procese de moștenire, etc. Se mai poate ajunge la rezultate bune și prin educație. Să

⁶³⁾ Foaița poporului, Nr. 24, 1905.

⁶⁴⁾ Foaița poporului, Nr. 14, 1908.

se evite ocaziile în care copiii ar vedea pe părinți certându-se de ex.

Nesincăritatea sau înclinarea spre minciună a țaranului vrea să o înlătore prin o lege care să pedepsească pe toți cei dovediți cu minciuna — deși de obicei legile le calcă cei ce le fac — și în al doilea rând prin educația celor mici.

Furtașagul, un alt păcat al Românului rezultat al îndelungatei iobăgii să se extirpeze iarăși prin pedeapsă și educație.

Betia, izvorul atâtor rele trupești și sufletești se va putea înlătura dacă: 1. nu se dă copiilor alcool sub nici un motiv; 2. părinții nu vor bea în fața copiilor și nu-i vor trimite sub nici un motiv la crâsmă; 3. școala va veghea și ea; 4. tinerii se vor constitui în reuniuni social-morale și să-și petreacă sub supravegherea unui om mai bătrân; 5. la pomeni, botezuri, etc., să nu se mai admită băutura; 6. să se înființeze reuniuni de temperanță.

Mai constată că sudalmele sunt la ordinea zilei în gura celor mici ca și a celor mari. Obiceiul urât, neplăcut oamenilor și lui D-zeu. Trebuie folosite toate mijloacele pentru a-l desrădăcina.

Cerșetoria, obișnuită în unele părți

„cere să fie stârpită cu orice preț, pentru că nu e numai o rușine ci și un mijloc de desăpăgare sufletească. „Să dedăm poporul la trudă și muncă cinstită, singurele care-l vor scoate din sărăcie“⁶⁵).

Spiritul lăsător al Românului, care i-a adus peste cap atâtea neazuri încă se înlătură învățând copiii să nu lase lucrul de azi pe mâine, îndemnându-i prin pilde vii⁶⁶).

Se revoltă contra umilinței țărânului, care uneori ia aspectul slugărniceii. „De multeori ne cuprinde un sentiment de rușine — ne mărturișește Ș. — când vedem pe țăranul nostru din Ardeal, cum își desveleşte capul înaintea oricărei zdrențe negre și cu capul descoperit își spune păsurile sale“⁶⁷). Cere intelectualilor să-i facă educație acestuia, iar către țărani se îndreaptă cu cuvintele: „Popor român: Sus capetele! Sus inimile!!!“

Tot așa se revoltă contra sfătoșeniei unora, care vorbesc prea multe și se amestecă în orice discuție fără să fie întrebați. Această însușire a făcut ca niciodată să nu poată ră-

⁶⁵) Foaia poporului, Nr. 39, 1908.

⁶⁶) Foaia poporului, Nr. 42, 1908.

⁶⁷) Foaia poporului, Nr. 45, 1908.

mânea taină hotărârile politice și bisericești. „Barem de ar înțelege neamul românesc de pretutindeni să fie mai tainic și mai cu rezervă în chestiile capitale în care se tratează de existența neamului nostru“, sunt cuvintele cu care face apel la mai multă discreție din partea Românilor⁶⁸).

Dacă a găsit atâtea păcate pe care ar dori să le vadă îndreptate, e conștient și de virtuțile poporului nostru în general și ale țăranului în special. Nu se sfiește să le scoată la iveală și să le laude cum se cuvine.

El știe pe țăranul nostru cu multă minte numai pentru cele permanente nu și pentru cele permanente. De aici proverbul: „De-mi, Doamne, mintea Românului cea din urmă“⁶⁹).

Tot așa îl socotește mai deștept, mai limpede, mai treaz la minte, o trezie naturală nu câștigată în școli, decât neamurile înconjurătoare.

Dacă în raporturile sale cu domnii, Românul nostru arată oarecare umilintă, în raporturile sale cu na-

⁶⁸) Foaia poporului, Nr. 40, 1909.

⁶⁸) Cumințenia țăranului român, în Foaia poporului, Nr. 52, 1909.

⁶⁹) Trezirea țăranului nostru, în Foaia poporului, Nr. 5, 1910.

tura și-a păstrat o încredere în propria-i valoare. „Țăranul ardelean e încrezător în forțele lui și valoarea lui. El a trăit liber în munții și văile sale întemeind o viață proprie românească... Și tocmai acest fel de traiu al lui l-a făcut să-și țină capul și trupul oblu în sus, să crească cu o oarecare mândrie în sufletul său căci a biruit natura și i-a știut stoarce comorile și deacolo pe unde picior omenesc nu călcase“. Poate de aici derivă și felul lui de a vorbi despre sine la plural. Ex. „Cum vă este? Mulțam, suntem bine“⁷⁰).

Pe lângă virtuțile amintite, țăranul nostru are trei mari calități, care i-au dat tăria și-l fac biruitor peste necazuri și acum. Acestea sunt: 1. religiozitatea, 2. vâjnoșenia corporală, 3. conservatismul, 4. stăruința⁷¹).

Credința puternică în D-zeu, l-a făcut să creadă în vremuri mai bune, întărindu-i moralul în fața nenumăratelor neajunsuri.

E adevărat că această religiozitate l-a făcut și de o „blândete îngăduitoare“ și l-a determinat la atitu-

⁷⁰) Trufia țăranului ardelean, în Foiaia poporului, Nr. 10, 1910.

⁷¹) Educația țăranului nostru, în Țara noastră, Nr. 16, 46—1908, 18—1909.

dini de lesne iertător, care l-au dus la multe nenorociri în fața obrăzniciei altora.

Vânjoșenia corporală e un rezultat al împrejurărilor în care a trăit. Crescut și trăit în mijlocul naturii, el de mic se dedă cu asprimea vremii, cu greul muncii. În o veșnică luptă cu elementele naturii, puterile lui se oțolesc și devin mai rezistente față cu atacurile și împrejurările vieții⁷²⁾.

Conservatismul și stăruința se vădesc în puterea cu care a rezistat până acum. Acestea l-au făcut și îndărătnic și incredul, fiind mereu cuprins de teama să nu fie păcălit⁷³⁾. Conservatismul i-a păstrat ființa etnică, concretizată în limba, portul și jocul românesc.

„Noi cărturarii — încheie Șpan aceste considerații — suntem datori să-l creștem nu cu bâta ci cu duhul blândeții, iertându-i multe pentru prostia lui. Are acest țăran calități eminente, cari nu trebuie să le omorâm prin o tratare prea aspră și din înălțime. El e copil în firea lui și ca

⁷²⁾ Educația țăranului nostru, în Tăra noastră, Nr. 4, 1908.

^{73, 74)} Mentalitatea țăranului român ardelean, în Tăra noastră, Nr. 33, 1909.

atare să-l legăm de noi și să-l ducem la desăvârșirea culturală la care dorim să ajungă. O vorbă bună, un gest prietenesc de multeori ajunge mai mult, ca o predică de cuvinte goale⁷⁴⁾.

Mai precizează el câteva norme pe care să le urmeze preoții și învățătorii în calitate de cei mai apropiați conducători în îndrumarea țărănilor: a) Să nu umble cu vorbe late și umflute pentru a convinge poporul, ci să se pună pe fapte. b) Să deștepte iubirea pentru meseria prin pilde vii. c) Să nu introducă obiceiuri noi cu orice preț⁷⁵⁾.

În scopul culturalizării maselor țărănești cere în adunarea generală a despărțământului Abrud al Astrei, înființarea bibliotecilor satești, ca să nu lase poporul pradă cârciumelor în zilele de iarnă⁷⁶⁾.

Șpan n'a fost un visător, el a fost un realist, de un realism străbătut de fiorul dragostei de neam. Acest spirit realist l-a făcut să înțeleagă că morala și cultura au nevoie și de

⁷⁵⁾ Scrisori pedagogice I. în Foaia poporului, Nr. 5, 1905.

⁷⁶⁾ Bibliotecile populare ca instituțiuni de cultură, în Telegraful Român, Nr. 20, 21, 22—1890.

materie. Bunăstarea materială a țăranului l-a preocupat tot atât de mult. „De aceea se purta cu mare însuflețire față de toate mișcările economice făcute cu gând de a înstări pe țăran și de a-i ridica moralul. Le sprijinea cu cuvântul și cu fapta. Incepând din anul 1894, timp de 17 ani a fost necontenit membru în comitetul Reuniunii române de agricultură din județul Sibiu și a fost părtaș de frunte la toate întrunirile agricole, expozițiile de industrie țărănească, de poame și vite, la expozițiile de copii și la alte multe lucruri vrednice de laudă, săvârșite de această Reuniune, spre binele țăranului român. Era membru în direcțiune și sprijinitorul Reuniunii române de înmormântare din Sibiu. Îmbărbăta cu vorba și cu obolul său și celelalte societăți și reuniuni românești din Sibiu, iar în timpul din urmă, la stăruințele și cu concursul lui, consătenii săi, s'au îmbărbătat și au strâns la olaltă puterile și banii economisiți și au înființat în Lupșa o bancă românească”, menită să se opună invaziei capitalului străin, care năpădea satele românești din Valea Arieșului⁷⁷).

⁷⁷) Dr. P. Șpan, de Dr. V. Stan, în Vătra școlară, An. 1911.

Ca membru în comitetul Astrei județene a dezvoltat o activitate vastă în acelaș sens. Plecând dela constatarea că țăranul nostru se hrănește slab, cere ca Astra să înființeze în diferite centre românești cursuri de bucătărie pe care să le frecvențeze obligatoriu fetele, până la o anumită etate⁷⁸).

Din aceeași dorință de ridicare la o stare materială mai bună, a cerut o mai bună pregătire pentru viață a acestei țărăni. De aceea cere înființarea de școli de agricultură, forsterie, industrie casnică, negoț în mic, etc. pe seama ei.

Ce l-a făcut să facă toate acestea? Reproducem cuvintele lui cu care s'a apărat înaintea tribunalului din Sibiu contra învinuirilor ce i s'au adus că ațâță poporul contra stăpânirii maghiare: „Știu că nu este nimic mai măreț și mai frumos, decât a merge între popor și a răspândi în straturile lui învățăturile de care are nevoie. Tocmai de aceea ca un român, care din popor am ieșit, am aflat de bine a lua parte la adunarea „Reuniunii române agricole“, și-

⁷⁸) Ceva relativ la îmbuibarea poporului român în unele trebuințe ale sale, în Telegraful Român, Nr. 120—124, 1890.

nută în Tălmăcel și cu atât mai mult cu cât sunt chiar și membru al Comitetului acelei Reuniuni. Am fost, sunt și totdeauna voi să fi călăuzit de dorul de a vedea poporul român înaintând, ba chiar și cariera mea de profesor îmi poruncește, că așa să lucră precum am lucrat⁷⁹⁾.

Sprijinitorul meseriașilor.— Tot el a început să aducă an de an serii de Moți de ai săi plasându-i pe la meserii, aici la Sibiu. A fost ani de-a rândul membru al Reuniunii meseriașilor români din Sibiu.

Preocupat de creierea unei clase de mijloc românești, îndemnul lui se îndreaptă și către intelectuali și către meseriași. E conștient că o reuniune a meseriașilor și câte un ucenic plasat ici, colo nu rezolvă problema. De aceea cere: 1. Înființarea de școli civile (un fel de gimnaziu cu program mai mult practic) pentru ei. 2. Stabilirea unei legături mai intime între publicul românesc și meseriașii români. Intelectualii să ia parte la serbările și manifestațiunile lor culturale, dându-le un sprijin moral. 3. Ajutoarele date mese-

⁷⁹⁾ Procesul profesorului Dr. P. Șpan, în Foiaia poporului, Nr. 21, 1896.

riașilor de către Consistorul ort. al Sibiului din diferite fonduri, să se controleze în întrebuințarea lor. 4. „Aș dori — ne spune Șpan — ca meseriașii noștri să fie sprijiniți cu lucru mai mult de inteligența română decât până acuma. Aduceți deci Români și dați de lucru numai la Români... Aș fi de părere să se formeze o reuniune cu mențiunea de a protege meseriașii noștri⁸⁰⁾. 5. Să se înființeze o școală românească de industrie, unde să se aibă în vedere în primul rând industria națională.

De altă parte îndeamnă pe tinerii meseriași să nu se domnească prea de timpuriu și să mai meargă și în orașe mai mari pentru a se perfecționa în specialitatea lor⁸¹⁾.

Sfătuitorul dascălimii. — Legătura sufletească pe care a reușit să o stabilească în școală, între el și elevii săi, nu a întrerupt-o nici dincolo de hotarele școlii. Legăturile personale, gruparea în jurul revistei „Vatra școlară“, dar mai ales „Reuniunile învățătorești“ le-a folosit pentru a da sfaturi foștilor săi elevi, deveniți dascăli. Până în anul 1898,

⁸⁰⁾ Telegraful Român din 21. XII. 1889.

⁸¹⁾ Telegraful Român din 26. XI. 1889.

când „Reuniunile învățătoresți“ au fost desființate de către Sinodul Arhidiecezan și înlocuite cu „conferențele învățătoresți“, în conformitate cu Statutul Șagunian, P. Șpan a fost vicepreședintele Reuniunii învățătorilor din județul Sibiu. În această calitate a dezvoltat o activitate remarcabilă în sensul ideilor pe care le preconizează. Crede că rostul acestor reuniuni este: „a face recenziunea asupra vreunei cărți didactice, a desbata chestiuni teoretice, a căuta calea mai potrivită pentru aplicarea planului de învățământ cu împrejurările date, a studia aceste împrejurări și referințele psihice-etice ale poporului de acolo, a nutri spiritul de asociere, entuziasmul și inspirațiunea, iubirea și prețuirea acestei cariere, a căuta să ridici nimbul ei în fața poporului, a inteligenței și a străinilor“⁸²⁾.

În privința muncii extrașcolare cere să nu se scoată învățătorul din școală. Chemarea lui e să facă în primul rând educație. (Cine poate mai mult și unde se poate însă admite ca învățătorul să lucreze și în afară de școală⁸³⁾).

⁸²⁾ Telegraful Român, Nr. 118, 119—1889.

⁸³⁾ Telegraful Român, 21. IX—1910.

Când cu legea lui Appony, care cerea introducerea limbii maghiare în școalele populare românești, constată și un bine: învățătorii leneși și incapabili vor fi înlăturați. Aceeași lege cerea o salarizare a învățătorilor egală cu aceea a învățătorilor Statului. Biserica nu era în stare să facă față în toate locurile, întrucât învățătorii erau plătiți de parochii, iar cele mai multe parochii erau sărace. Unii învățători au început să se agite cerând respectarea legii, uitând de sărăcia Bisericii și că stăruința lor ar putea duce la statificarea școlii, deci la maghiarizarea ei. Acestora se adresează cu cuvintele: „Nu înțelegem neastâmpărul unora, ca să nu-i zicem goană după salarii mari. Noi dascăli prin însăși ființa noastră avem să fim idealisti, iar acum ne arătăm lumii cuprinși de un cras materialism“⁸⁴).

Nu aprobă pe unii învățători care fac politică militantă, chiar naționalistă, în detrimentul școlii. Față de aceștia se exprimă, că „fac rău toți acei învățători care se pun și-si bat pieptul că sunt mari naționaliști, și poate că în școală nu fac în sensul acesta nici cât ai măsura

⁸⁴) Telegraful Român, 30. IX—1908.

cu un dram". Dascălul să-și facă datoria în școală și va ajuta cauza naționalismului cu mult mai bine decât prin atitudini ostentative în afara școlii⁸⁵).

O altă problemă față de care își dă părere e aceea a rotației învățătorilor. Intre învățătorii unei școli primare se iscase un conflict pe chestiunea dacă învățătorul să rămână continuu la aceeași clasă sau să o schimbe mergând cu ea din an în an. Șpan e pentru schimbare, pentru că: 1. Învățătorii bătrâni, departe de a se ști apropia de sufletul elevilor din clasa I, așa ca un nou sosit din Seminar. 2. Noului sosit să i se dea timpul necesar pentru pregătirea metodică a lecțiilor, lucru imposibil de realizat când i se dau clase mari, unde trebuie să pregătească și materia. 3. Staționarea unilateralizează, pe când variația face pe învățător mai capabil⁸⁶).

Omul bisericii. — Străbătut de mic de un cald suflu religios și obișnuit cu practicile bisericii noastre, P. Șpan s'a simțit strâns legat de ea și de învățătura ei. I-a respectat toa-

⁸⁵) Telegraful Român. 30. IX—1908.

⁸⁶) Rotația învățătorilor, în Tăra noastră, Nr. 5, 1908.

te formele și i-a trăit sufletul. Ca profesor de Dogmatică și Drept canonic atâția ani, se preocupat ani de-a-rândul de problema raportului dintre Biserică și Stat, ajungând la concluzia că „Biserica să-și păstreze pentru toate timpurile neatînse principiile genuine ale creștinismului, căutând a-și acomoda formele sale de viață la spiritul timpului și gradului de evoluție culturală ce se succed după vremuri”⁸⁷).

Se preocupă de orânduirile Bisericii, îndemnând la respectarea lor. Se interesează de mersul Bisericii din Vechiul Regat, de problemele Bisericii ardelenne, dând soluții nimerite. Ca deputat sinodal dela începutul activității sale de profesor până la moarte, cu mici întreruperi (a fost în anii 1889—90, 1893, 1895—99, 1903—11), în câteva rânduri și deputat la congresul național-bisericesc, a luptat și susținut interesele vitale ale Bisericii ortodoxe ardelenne și prin ele ale neamului său. Propuneri cu soluții practice a făcut nu odată în chestiunile școlare, în special. La propunerea lui, între altele, s'a hotărât sărbătorirea mitropolitului Andrei Șaguna, în toată Mitropolia, la 25 de ani dela moartea lui.

⁸⁷) Din Dreptul canonic, în Telegraful Român din 13. II. 1910 și No. 71—76, 1901.

V. APUSUL.

Drumul vieții se profila în zare încă lung și plin de fapte alese spre binele neamului său, care i-a fost atât de drag. Minte neostoită, inimă plină de un avânt tineresc, cheazășuite de o sănătate trupească neînfrântă niciodată până aci, nu lăsă nicio îndoială. Boala, o aprindere de plămâni, ivită pe neașteptate, aproape nu a luat-o nimeni serios în seamă. Doar clipa morții, venită să curme o viață de muncă și sbucium — în ziua de 1/14. III. 1911, ora 2 dimineața — a mai adus odată aminte oamenilor că veșnicia nu e din lumea aceasta.

Nici pe patul boalei gândul elevilor săi și al „Vetrei Școlare“, creațiile sale scumpe, nu l-au părăsit. Iată ce ne mărturisește unul din foștii săi elevi (N. Bembea): „Prin Martie venisem la Sibiu... Am mers la seminar să-mi văd profesorul și să asist la o oră de a lui. Mi s'a spus că e bolnav. Cum n'avea pe nimeni, nici soție și nici copii, m'am hotărât să-l cercetez. Femeia bătrână care îi făcea curățenie în cameră, m'a

întâmpinat în curte: Dl. profesor e bolnav rău. Am intrat în comeră. Era singur. Sta pe pat și gema. M'a privit surprins. După o tăcere de câteva minute m'a întrebat: Ce faci Bembea? — Am venit să vă văd — i-am răspuns. După o scurtă gândire s'a întors cu fața spre perete. Credeam că vizita mea îl supără. Am stat perplex. După câteva minute s'a întors iar spre mine. Pe față două șiroaie de lacrimi se scurgeau încet. De ce plângeți, d-le profesor? — Mi-a fost dor de tine, Bembea, adecă mi-e dor de voi, de toți elevii mei...

După o pauză îmi zice: Dragă Bembea, vedeți de „Vatra școlară“. Să nu o lăsați să piară. O va conduce Stan. Voi să stați în jurul lui, el e om serios și cuminte și vă iubește ca și mine“. Presimțiri în a căror înfăptuire n'a vrut să creadă.

„Chinurile boalei le-a suportat cu multă brbăție, nicio singură dată nu s'a plâns de dureri, fierbințelile urcate până la maximum, nu i-au putut întuneca claritatea conștiinței. Nădejdea tare că se va însănătoșa, și conștiința de sine nu l-au părăsit până în clipa fatală. Când a simțit fâlfâind deasupra capului său aripa rece a îngerului morții, a avut o u-

șoară tresărire, poate de surprinde-re, apoi resemnat, fără semn de împotrivire, corpul său a lăsat să sboare în plaiurile fericitorilor nobilul suflet care îl alesese de locuință timp de 51 de ani. Despărțirea a fost ușoară, fără amărăciune, ca urmarea prea timpurie a unui vis frumos, care lasă în urmă-i senzația unei fericiri dulci...⁸⁸).

Jelit de tot ceea ce Ardealul românesc a avut mai ales, fără deosebire de confesiune, dela vlădică până la Moșii lui din Lupșa, a fost însoțit până la groapă de toată lumea românească a Sibiului. Ziarele și revistele ardelenice ca și cele din Vechiul Regat, au încrustat la răbojul stirilor cu cuvinte durereoașe moartea aceluia, care a știut să lucreze mai presus de toate și numai pentru binele neamului, care l-a zămislit.

Iar elevii, scumpii săi copii, s'au grăbit să aducă la mormântul dascălului lor iubit, din locurile pe unde soarta i-a aruncat, drept prinos de recunoștință, făgăduința solemnă că-i vor urma crezul.

⁸⁸) Ultimele zile, moartea și înmormântarea lui Dr. Petru Șpan, în Vatra școlară, 1911.

„Din colțurile stinghere, prin care soarta ne-a răslețit, venim și noi iubiți copii ai tăi, prea iubitul nostru dascăl, să frângem o lacrimă de durere din ochii noștri plânși de nestatornicia vremii care ni te-a răpus așa de timpuriu.

Pe mormântul tău proaspăt îndrăsnim din depărtare să aruncăm o mână de țărână, iar inimile noastre așa de primitoare odinioară a cuvântului tău de apostol, venim să le înecăm în plâns pentru tine, care în decurs de 3 ani de studii ne-ai fost călăuza vieții noastre de azi.

Cu mintea ta cea luminată ne-ai fost dascălul ideal, care în clipele de bucurie ne-ai electrizat sufletul, iar în clipele de restriște ne-ai fost apostolul care cu graiu duios și dulce ne alini durerile noastre și ale unui neam, ce prin noi avea să trăiască.

Prin iubirea ta de neam tu ne-ai învățat, iubite dascăl, cum să ne iubim biserica și neamul, și tu ne-ai învățat prin munca ta, cum să ne urim dușmanii.

În orele de literatură română, cu drag îți ascultam farmecul gurii tale. Când cuvântul tău ne purta prin vremile de durere ale neamului, sufletul nostru plângea cu al tău, iar

altădată, când dulcele tău graiu ne zugrăvea paginile de mărire ale trecutului, mințile noastre tinerești se avântau în sferile idealului și atunci am învățat, noi elevii tăi, să ne iubim biserica și neamul, limba noastră dulce și oamenii mari, noi, copiii mașteri, veniți dela vetre străine, unde hrăniți cu lapte străin, nu cunoșteam pe un Eminescu, Coșbuc, Șincai, Lazăr și pe alții.

Cu cât drag ne știai tu purta și printre îghiaburile filosofiei, și orele de Psihologie și Pedagogie ne erau clipe de recreație sufletească.

Câte generații tinere nu te-au văzut pe tine, dascălul entuziast, luptătorul fără prihană, ostașul neînving de ispitele omenești, și cunoscând glasul tău chemător te-au ascultat, ți-au urmat cu credință și te-au iubit cu drag! Cum știai tu plânge cu elevii tăi, când ne învățai durerile neamului, și câtă strălucire nu se vedea în ochii când ne arătai virtuțile acestuia și ne însufleteai pentru ideal!

Raportul de tată și fiu, ce trebuie să fie între dascăl și elev, nimeni altul nu l-a înțeles și practicat mai bine decât tine. Prin geniul tău, tu întruchipai sbuciumările și frământările unui neam întreg în lupta pen-

tru un viitor mai bun, și din această luptă se răsfrânge ca dintr'o oglindă însuflețirea și nădejdea spre mai bine, care erau noi îndemnuri pentru a continua lupta cea mare pentru cultura unui neam cu îndoite puteri...

Noi elevii tăi de odinioară, preoți și învățători, venim să plecăm genunchii la mormântul tău și frângând o lacrimă de durere pe țărâna ta scumpă, să întărim făgăduința la umbra geniului tău, că vom ține și vom urma crezul tău, care ni l-ai insuflat în inimile noastre, pe când erai în viață, ca cel mai bun dascăl român...".

Generații de-a-rândul i-au păstrat amintirea neștirbită peste decenii. Profetiile lui, mulți din foștii lui elevi le-au văzut împlinindu-se aievea. Suflete din sufletul, inimi din inima dascălului lor au crezut, au luptat, au suferit, au sângerat și au învins.

CUPRINSUL:

Cuvânt înainte	3
Leagănul copilăriei	5
Copilul Petru	10
Pe drumul învățaturii	14
La muncă ziditoare	32
Apusul	112
